

Hebrew Union College

היברו יוניון קולג'

ירושלים

וּנְפָקָחוּ עֵינֵיכֶם: נְתִיב לַיהוּדוֹת פְּלוּרָלִיסְטִית

דֶּרֶךְ נִרְטִיב רוֹחֲנִי אִישִׁי

עבודת גמר לקראת הסמכה לרבנות

אפרת רותם

העבודה נכתבה בהדרכת הרב פרופ' יהוידע עמיר

אוגוסט 2015

תוכן עניינים

חלק א': הקשרים תיאורטיים

1	הקדמה
4	החיים עצמם
7	יצירת נרטיב
10	מהפכנות הכתיבה
12	לחבר את הנקודות – רוחניות דרך היהדות
16	ראייה חדשה

חלק ב': נרטיבים רוחניים-אישיים

20	אפרסק
22	אינטיפאדה
24	שיער
27	טוד
32	God is Love
34	חומות
38	ברכת השנים
41	ביבליוגרפיה

חלק א': הקשרים תיאורטיים

הקדמה

בעבודת גמר זו אנסה לחבר נרטיב רוחני שיהווה סיכום ללימודי הרבנות שלי, וישמש כבסיס לתחילת עבודתי הרבנית. המשיכה למה שאינו ידוע לי עדיין, למסתורין מסוים, למה שאינו יכול להתנסח לחלוטין במילים, היתה חלק מהסיבה שהגעתי ללימודים.

חלק מסוים מהעבודה ומהחשיבה שמאחוריה נרקם בשיעורי "תיאולוגיה אישית" של פרופסור עמיר. החיפוש אחר הגדרות שאינן מנותקות מהחוויית שלי, שמתיישבות עם הידע שעיצב אותי לפני שהגעתי ללמוד יהדות בצורה אינטנסיבית כחלק מלימודי הרבנות, ידע שנשען על תיאוריות ביקורתיות, ספרותיות, פוסט-סטרוקטורליסטיות, פוסט-קולוניאליות וקוויריות.

ברצוני לנסח נרטיב רוחני אישי, שנשען על תפיסות עולם יהודיות פלורליסטיות. אני רואה את עולם ההתחדשות היהודית שאני חלק ממנו כעולם שאינו מתנצל לשאוב השראה עמוקה ממסורות שונות בעולם היהודי כמו גם מעולם הדתות הכללי, שנשען על תפיסות עולם ביקורתיות ולכן פועל מתוך כבוד עמוק לשונות ולייחודיות של תרבויות שונות ודרכי התבטאותן, ואינו מסדר את העולם בהיררכיות סגורות. כוחן של תפיסות אלו היא בהקשבתן העמוקה לדרכי ביטוי אחרות, גם כאלו שאינן מצייתות בהכרח ללוגיקה שההגמוניה קובעת. כך למשל, הסיפור האישי תמיד ייחשב כרלוונטי פחות מקביעות תיאורטיות המצייתות לכללי המשחק של האקדמיה. ברצוני להציב סימן שאלה לגבי התפיסה הזו, ולהציע כי כוחו של הסיפור האישי טמון בכך שהוא מאפשר לנו לשמוע ולהשמיע נרטיבים של דרכי חיים שונות. תפיסות עולם שבדרך כלל אינן נשמעות, ואין להן מקום תיאורטי, נשמעות דרך ההקשבה לסיפורים, לנרטיבים.

מאבקים לשחרור ולשינוי חברתי עושים שימוש רב בכוח זה, ובעניין שסיפור אישי מעורר במקשיבים לו, על מנת לספר את מה שההגמוניה מנסה להסתיר. וניתן לקחת כדוגמה סיפורים של תושביה הבדואים של אל-עראקיב שסופרו בניסיון להתנגד להריסת המקום על ידי הממשלה, כמו גם סיפורים של תושבי עזה, בניסיון להסיר את המצור מעל עזה, פעילים להט"בים המספרים את סיפורם בגוף ראשון, ללא תיווך, במטרה להביא לשינוי חברתי, והדוגמאות רבות מספור.

אתחיל בפריטת הרעיונות שעומדים מאחורי הניסיון לכתיבת נרטיב רוחני-אישי, ובראש ובראשונה הרעיון שמוביל את רוב הטקסטים בעבודה, הוא ראיית חיי היום-יום כמציבים אתגר רוחני וכבעלי כוח והזדמנויות רוחניות. זאת אומרת, ההתמקדות ברגעים קטנים, לעומת הרגעים הגדולים והדרמטיים.

השינויים, כך אנסה להציע, נובעים מהשגרה לא פחות מאשר אריזה ונסיעה לארץ אחרת, או מרגעים גדולים אחרים.

לאחר מכן, דרך הפסיכולוגיה הנרטיבית, אשאל מה חשיבותו של הנרטיב, וכיצד הוא פועל בנפשנו. מה החשיבות של ניסוח הנרטיב, וכיצד נרטיב יכול להיות הרסני בה במידה שהוא יכול להוביל לגאולה אישית.

בהמשך, על מנת להכניס לשיחה גם את המקורות הפמיניסטיים-ביקורתיים-רדיקליים שעליהם אני נשענת, אדון בשאלת "הכתיבה הנשית", האם היא אפשרית וכיצד היא פועלת, שאלה זו, רלוונטית ועדיין מהדהדת בלבן של כותבות רבות. הציווי - כתבי! עדיין מהדהד פחדים רבים, גם בי.

אדון גם במושג "רוחניות יהודית" ואראה איזו תשובה אפשרית ניתן לספק בתחום זה. האם המושג ברור מאליו ואינו זקוק להגדרה, האם שלושים שנה לאחר המהפכה הרוחנית ביהדות עדיין עולה השאלה? לתחושת, המושג המעורפל פותח חלונות רבים, ועם זאת אדון גם במה שקשה להגדיר.

לאחר החלק הראשון והתיאורטי של העבודה, שאר חלקי העבודה יוקדשו לפריסת נרטיבים אישיים, מנקודות שונות בחיי, שיצירת נרטיב לגביהן מאפשרת לחפש דרך הכתיבה שלי את הדרך לשאלת שאלות נוספות, לחידוד עמדותי, וליצירת ארסנל של נרטיבים וחוויות ששואבות את הרלוונטיות שלהן מכך שאני היחידה שעברה אותן, ומצד שני, כלל וכלל איני היחידה שעברה אותן. ההתבוננות בעברנו דרך מילות ההווה מאפשרת רפלקסיה שמפלסת דרך אל האחר. ההתבוננות פנימה מנקה ומסדרת את הנפש כך שהיא פנויה לקבל אורחים, להתבונן החוצה.

בעבודה זו אקדיש זמן ומאמץ אינטלקטואלי לניסיון לנסח את מה שחומק שוב ושוב, ולשם כך איעזר ברגעים, בחוויות, בתובנות. ברצוני להתמקד בשני סוגים של רגעים: האחד רגעי רוחניות שמתלווים להתעמקות בטקסט וללימוד; והשני, רגעי גילוי והתגלות, בדומה להגדרת הרוחניות של הרב ארתור גרין (שאביא בהמשך) שבהם "העולם הוא אותו עולם כמקודם, אך אנו רואים אותו ראייה חדשה" (גרין, 1992, עמ' 15)

מתוך הניסיון להגיע לראייה החדשה הזו אני כותבת את העבודה הזו. אני מתבוננת על רגעי חיים שמתוכם צומחת הרוחניות. ואני מאמינה שבכדי לטפח את הרוחניות, אני זקוקה לעיניים חדשות מתמידות. אם לא מקדישים ליום-יום את תשומת הלב הדרושה המתבקשת, לא מצליחים לראות שהכול משתנה כל הזמן. אין קביעות. רוחניות נטולת עיניים חדשות מאבדת מעוצמתה. בשל כך, יש מקום להישענות על לוח השנה היהודי ועל התורה היהודית, כמו גם על התורה הנוצרית, על התורה המוסלמית, על התורה הבודהיסטית, על תיאוריות מדעיות, ותיאוריות חברתיות, ולמעשה, על כל

תורה ששואלת שאלות ומפקפקת בכך שהתשובה היא אחת, או על כל תורה שאומרת שהתשובה בה, אבל מעניקה לקוראיה כלים לחפש את עצמם בה, לשאול שאלות.

אתייחס בעבודה למקורות יהודיים, ומעט למקורות בודהיסטים ונוצריים. המקורות הבודהיסטים מרכיבים יותר ויותר את עולמי הרוחני, ומספקים לי השראה וכיוון מרתקים לשאלות רוחניות מעשיות שמעסיקות אותי מאוד. בנוסף לכיוונים החדשים והרעיוניים שאני שואבת מהבודהיזם, אני מרגישה שהאופן שבו הבודהיזם מסתכל על שאלות היום-יום, על הקשיים והאתגרים שעומדים לפתחנו בכל יום, כמו התמודדות עם סבל החיים, והיכולת להפחית אותו, מעשירים את ההבנה והיכולות שלי עצמי, כמו גם משתלבים בעולמי הרוחני היהודי ובעבודתי כרבה. עם זאת, העיסוק בבודהיזם בעבודה הוא ראשוני, ותקוותי שהוא יעשיר את הדיון.

החיים עצמם

מה הרלוונטיות של חיי היום-יום ורגעיהם הקטנים למושגים גדולים כמו רוחניות, דת או אלוהים? מדוע טוויית סיפורים היא דרך לדבר על המושגים האלו?

אחת התשובות היא של הרב לורנס קושנר (1997), שרואה את דור המדבר כדור שקרו לו דברים מופלאים רבים, אבל גם חיי היום-יום שלו תועדו ונכנסו לתורה, והפכו עבורנו למקודשים. לטענתו, באופן זה, גם החיים שלנו מקודשים.

הרב קושנר לוקח את הפסוקים הבאים מספר דברים, ובעקבות דבריו של משה מסביר כי במשך ארבעים שנות הנדודים במדבר, בני ישראל לא נזקקו לבגדים חדשים או לנעליים חדשות. וכפי הנראה, זה לא נראה להם מוזר - הם לא ראו את זה כלל.

וְלֹא-נָתַן ה' לָכֶם לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנִים לִשְׁמָע עַד הַיּוֹם הַזֶּה. וְאִלֶּלְךָ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר לֹא-בָלוּ שְׁלֹמֹתֵיכֶם מַעְלֵיכֶם וְנַעֲלָךְ לֹא-בָלְתָה מֵעַל רַגְלְךָ. (דברים כט, ג-ד)

קושנר ממשיך עם פירושו של רבי שמחה בונים מפשיסחא המסביר כי הפסוקים האלו מדברים על כך שהעם לא הבין את הנסים שעשה אלוהים במהלך ארבעים השנה האלו. כל האירועים המיוחדים האלו התרחשו רק בתקופה ההיא, הם לא קרו לפני כן ולא יחזרו על עצמם שוב. כל הדברים האלו קרו "עד היום הזה", היום שבו נחתמה התורה, והפסיקה להשתנות. וקושנר מדגיש נקודה מרתקת – התורה הורכבה מסיפורי חיים, מהסיפורים שמרכיבים את החיים שלנו. גם סיפורים פנטסטיים, כמו סיפור הבגדים שאינם מתבלים, וגם סיפורים נפלאים פחות, על קנאות, על שנאות, על רגעי התגלות, על רגעי פחד, בריחה, אלימות ואהבה.

ואז מציין קושנר - משהו פשוט ומקסים:

"You may realize that the source of Jewish spirituality is discovering that your ordinary life has been in the Torah all along." (Kushner, 1997, p.74)

קושנר למעשה הופך את מקור הרוחניות היהודית. הרוחניות היהודית אינה נובעת מהתורה (במובנה הרחב) כפשוטו, אלא דווקא מהחיים שלנו שצצים בין הדפים, ומהחיבור שלהם לרגשות, לדילמות, לשאלות ולאירועים הרבים המתרחשים בתורה.

דור המדבר לא שם לב לפלאות המתרחשות בחייו כי הוא היה עסוק בלחיות את האירועים האלו. אירועים שעוררו קנאה עמוקה מצד הדורות שבאו אחריהם, כפי שאפשר לראות במדרש מלא הקנאה והמקטין מילקוט שמעוני: "ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי הכהן" [ילקוט

שמעוני בשלח רמז]. מה שהיה אמור להיות נחלתו של הכהן הגבר, ניתן באותם ימים פלאיים וחתומים בעבר אף לאשה ממעמד העבדים.

ואלו האנשים שעליהם נכתב המיתוס היהודי - דור המדבר. וקושנר אומר שבסוף ארבעים השנה, בתום חייהם, הם אולי הבינו לפתע שעליהם, על בגדיהם, נעליהם, מעשיהם, פחדיהם, תלונותיהם, קשיהם ותגובותיהם, נכתבה התורה. ובשל כך, לא כלולים בתורה רק רגעי קדושה, אלא גם רגעים קשים של כפירה, כמו עגל הזהב, כמו רגעי יום-יום וגוף, כמו צימאון.

דור המדבר הזה, חבורת הלא-יוצלחים במיוחד, העבדים לעד האלו, שאת סיפורם אנו קוראים מדי שנה, שוב ושוב, במחזוריות מתמדת (שאליה אתייחס בעבודתי) הם דווקא אלו שזכו להיכתב. ומתוך כך, אעז לומר, חיי כולנו ראויים לאותה תשומת לב ולאותה זכות להיכתב. מתוך התערובת של הקדוש ושל החול, מתוך הגוף הסובל והגוף המתעלה, מתוך השאלות המפקפקות, והרצון לחזור למוכר ולהתחבא במיטה במקום לנדוד ללא ברירה עד שנגיע לשום מקום.

הנזירה והמורה הבודהיסטית טנזין פאלמו (2014) כותבת על מסעו של הבודהא, הנסיך המוגן, שחי בארמון נטול מחלות ומוות, יצא אל מחוץ לארמון וגילה את הסבל שכרוך בחיים. הסיפור הזה, הנרטיב הזה, מעביר את בודהא מהארמון המוגן להארה, מחיי הנצח שהבטיחו לו כנסיך, נטול מחלות ובלתי מודע למוות, ועד להתמודדות תודעתית מתמידה עם המוות ומשמעותו בכל יום. ההתמודדות הבודהיסטית אכן פונה אל המוות מדי יום.

המסע הרוחני רב העוצמה והמהדהד עד היום של הבודהא רלוונטי לי ולנו, כמו המסע המדברי הארוך, המתיש והמשחרר של בני ישראל, מפני שהוא מדגיש את המוות כמרכיב תמידי בחיי האדם, ואת ההתמודדות אתו, עם הפחד ממנו, כמרכיב בתרגול הרוחני. הבודהיזם מכון למסע רוחני יום-יומי. הניסיון להסתיר מהבודהא את טבעם של החיים, את המציאות של הזמן החולף, את מעגל החיים, הוביל אותו לרגע מחריד של גילוי המוות בגיל מאוחר, ומשם להארה שחוה. ההארה הזו הובילה אותו לנסח את ארבעת האמיתות הנאצלות: החיים הם סבל (דוקהה); האמת בדבר מקור הסבל, הבורות (סמודיה); האמת על סילוקו של הסבל, אפשר להשתחרר מהסבל (נירודה); והאמת בדבר הדרך לשחרור מסבל (מרגה).

הדרך הבודהיסטית מכוונת ליום-יום בכך שהיא מציעה התעוררות שקשורה בתרגול מתמיד. היא מכוונת לחיים שלמים שהם הדרך, זו הדהארמה. בדומה לדגש על הדרך, על הניסיון, על הקושי והסבל שהחיים מזמנים כל הזמן, התורה לא מלאה בצדיקים. היא לא מלאה באנשים מושלמים. היא לא מספרת סיפור על אנשים שלא עשו טעויות, שלא היו קטנוניים או קנאים או רצחניים אפילו.

באופן דומה, התורה מלאה בדרך הניסיונות. הדרישה המקסימלית היא שננסה, נכון, נשתדל. אם לא, נוכל להביא קורבן, נוכל לכפר, נוכל להגיד סליחה ולנסות שוב. קושנר אומר משהו נפלא:

“No matter how pedestrian, no matter how exalted, no matter how shameful, no matter how holy, your life is magic; all your actions are lights. And they’re all in the Torah. And when you receive the Torah you acknowledge the sanctity of your life story” (Kushner, 1997, p.75)

הקדושה של סיפור החיים נובעת מהתורה כתורת חיים. קבלת התורה נעשית דרך לימוד התורה, דרך הכנסתה לחיינו, דרך אי-הפקרתה ליודעי ח"ן בלבד, ודרך האופן שבו אנחנו מלמדים תורה ומנכיחים אותה ברגעים האישיים ביותר שלנו. ובתמורה, התורה תספר לנו את חיינו בחזרה.

יצירת נרטיב

הניסיון לכתוב נרטיב רוחני נשען גם על שאלת אפשרות הנרטיב עצמו. כיצד עצם בניית הנרטיב הופך למשימה בפני עצמה. עיקר העיסוק הנרטיבי הוא במה אני מספרת על עצמי, ולא דווקא במעשים שלי או בהיסטוריה הפסיכולוגית שלי. גישת הפסיכולוגיה הנרטיבית יכולה לסייע בהמשגת הניסיון הנרטיבי.

על פי מאמרם של פנבייקר וסיגל (1999), יצירת נרטיב היא חיונית ומהווה מדד לבריאות נפשית ופיזית טובה. השניים טוענים כי תהליך יצירת נרטיב מעניק תחושה של יכולת ניבוי ושליטה, וברגע שחווייה מוצגת במבנה ברור ומעניקים לה משמעות, ההשפעה הרגשית של החוויה ניתנת לניהול. השניים גם מצביעים על אירוניה מעניינת הטמונה במהלך הנרטיבי. לטענתם, נרטיבים טובים מסייעים להפוך חוויות מורכבות לפשוטות ומובנות יותר, ובו בזמן הם מעוותים את הזיכרונות שלנו מחוויות האלו. עם זאת, תרגום המצוקה לנרטיב מאפשר לאדם להמשיך הלאה מעבר לחוויה עצמה. עולם הדת עסוק במתן משמעות לרוחני כמו גם לחיי היום-יום, ונִעְזָר בשני אופנים שונים ומשלימים על מנת לעשות זאת, שלהם ניתן לקרוא "הלכה" ו"אגדה" בשפה יהודית. בדומה לכך, הפסיכולוגיה הנרטיבית מעניקה חשיבות גבוהה ביותר ליכולת המתפתחת של אנשים לספר סיפורים. היכולת להתוות יחסים סיבתיים היא חלק גדול מההתפתחות בגילאים צעירים, והתגלה כי יש לה השפעות על בריאות האדם. ניסוח מילולי ונרטיבי של אירועים רגשיים מטלטלים משפרים באופן בולט את הבריאות הפיזית והנפשית (דור חיים, 2013).

גם פלג דור חיים, פסיכולוג נרטיבי, מדגיש את האופן שבו סיפור מעניק משמעות עלילתית לאירועי חיינו. בגיליון מיוחד של כתב העת של הסתדרות הפסיכולוגים בישראל, פסיכואקטואליה, המוקדש לטיפול פסיכולוגי נרטיבי, דור חיים מדגיש את חשיבות המפגש של העבר את ההווה, ואת השאלות העולות כתוצאה מכך הגורמות לנו לנסות ולהבין את העבר, כמו גם את ההווה, ואת התגובות השונות, החיוביות, השליליות, המתרגשות ואולי אף האדישות, שמתעוררות בנו.

"(Clandinin & Connelly 2000) מרחיבים ומציינים שאנשים יוצרים נרטיבים על חייהם – על אודות עברם, על אודות ההווה ועל אודות העתיד הפרוש לפנייהם. המפגשים של בני האדם עם העולם הסובב אותם ועם בני האדם האחרים כרוכים בתהליך של הבניית נרטיבים אישיים וחברתיים. לדבריהם, אפשר להבין את המושג נרטיב כנוף שבתוכו בני האדם מתפקדים ומוצאים משמעות בתפקודם." (דור חיים, 2013, עמ' 12)

רעיון הנרטיב כנוף הוא מטאפורה חזקה ומרתקת. אם נוף הוא מקום שבו אנחנו משוטטים במקום מוכר, הוא יכול בקלות להפוך למקום לא מוכר. נוף הוא ממשות, בה במידה שהוא רעיון, תובנה

ודמיון, בדיוק כמו סיפור. כמו בנרטיב שממציא את זהותנו, אנחנו תקועים במעגל של המצאה גם ביחס לנוף. הווה אומר, האם אנחנו ממציאים את הנרטיב או שמא סיפור הנרטיב ממציא אותנו, יוצר אותנו, מבנה אותנו בדמות שאנו מדמיינים? כך גם הנוף, מולו אנחנו בוחרים מה לראות ומה לא, מה להותיר מחוץ ל"פריים" ומה להדגיש. המבט שנדמה אובייקטיבי בלבד הוא למעשה מבט ממיון, שרואה את הרגליו ומתעלם מהשאר. הנוף מדומיין וקיים בו בזמן, ואנחנו יוצרים אותו ונוצרים על ידי האפשרויות הטמונות בו באותו זמן. מה ניתן לראות כאשר עומדים מול הכותל המערבי? ומה ניתן לראות כאשר עומדים מעליו, ברחבת אל אקצה והמסגד? המקומות אליהם מותרת לנו הגישה הם אלו שקובעים את הנוף שלנו, והנוף הזה פוליטי ומספר אותנו שוב ושוב.

רזי שחר מוסיפה נדבך נוסף לגישת הפסיכולוגיה הנרטיבית ומסבירה: "הגישה הנרטיבית מבוססת על ההבנה שכל ידע נבנה חברתית; כל טענה לאמת הופכת רגישה לדינמיקות של כוח המבטאות באמצעות שיחים חברתיים, שמגדירים את עולמנו ובהם אנו משתתפים, רגישים ביותר להקשר שבו הם מתרחשים." (שחר, 2013, עמ' 7)

הגישה הנרטיבית רואה את הנרטיב כשזור בנרטיבים אחרים, משפחתיים, חברתיים, פוליטיים, קהילתיים. חלק גדול מכוחה נעוץ בכך שהיא אינה מבודדת את האדם, אלא קושרת אותו, מחברת אותו, וכך יוצרת מחדש את הסיפור שלו. שחר מדגישה את החתירה לאמת כפרויקט שאינו מובן מאליו, ואולי כלל אינו מושג. האמת כאן היא הקשרית, אישית ותלויה בתיווך נרטיבי ברגע שמנסים לתקשר אותה. אם מוסיפים ראייה המודעת ליחסי הכוח החברתיים בעת יצירת הנרטיב, ניתן לגאול סיפורים רבים מהאימה המשתקת של הדרך האחת שבה יש לנהוג. אם יחסי הכוח אינם שקופים, הנרטיב יכול להתנסח תחת כללים אחרים, שוליים, חתרניים, מתנגדים להגמוניה או מאתגרים אותה. כך או כך, יש בהם פוטנציאל לחופש גדול יותר, לשחרור מסוים מכבלים מלאכותיים. בראש ובראשונה, אנשי הפסיכולוגיה הנרטיבית מכירים בכוחו של הנרטיב להזיק, לתקוע, ולאמלל. וכך כותבת הפסיכולוגית שירלי אלון, "נסיבות החיים משתנות כל הזמן, וגם על הסיפור האישי לעבור אדפטציה. במקרה שבו מתקבע סיפור דומיננטי בלעדי ונוקשה, נוצרת בשלב מסוים "תקיעות" בסיפור החיים של אדם, המתאפיינת בחזרתיות של תבנית, שאינה מתאימה עוד לתנאים שהשתנו. [...] הסיפורים משמשים כאמצעי ליצירת משמעות, במיוחד כאשר מקבץ סיפורים המתהווים לאורך החיים מתלכד באופן קוהרנטי למעגל חיים ברור, המהווה מעין סיפור-על. סיפורים מקוטעים ובלתי מלוכדים, לעומת זאת, יוצרים אווירה של חוסר בהירות באשר למהות החיים ומשמעותם." (אלון, 2013, עמ' 18)

ניתן לאתגר את החזרתיות הזו על סיפור אחד, על נרטיב אחד, בין אם הוא עדיין רלוונטי ובין אם לא, באמצעות דיבור נרטיבי או כתיבה נרטיבית. הכתיבה עצמה שואלת שאלות בעצם הווייתה, בעצם התהוותה כאמנות של זמן, שבה מילה רודפת מילה, ואין הן מופיעות בו זמנית. בין מילה למילה, יש מקום לתהות, לבדוק, לשאול אם הניסוח הוא אכן מדויק, וכך לתת למהפכות של הכתיבה לגעוש בתוך האישי, ובמפגש שלו עם הפוליטי, הציבורי, הדתי, היהודי.

אם כך, ניסוח נרטיב הוא מעשה פוליטי ואישי גם יחד, המדבר ברבדים שונים על האני הפועל, החווה, היוצר והסופג. אם הנרטיב הוא נוף, מה יקרה אם אפנה את מבטי למקום אחר, מה אם אמקד את מבטי בחלק אחד של הנוף ולא באחר? עצם כתיבת הנרטיב הרוחני בעבודה זו יכולה לחדש את המבט על אירועים שכבר סופרו ולהביט בהם אחרת, כמו גם להפנות לראשונה את המבט לרגעים אחרים.

הנרטיב מגביל בה במידה שהוא יוצר, אבל החופש שטמון בו מגרה את המחשבה ומדגיש את החשיבות של עצם הניסוח. לאן אפשר עוד להגיע, אם הנרטיב הוא נוף, אם אסע בו, לאן אוכל להגיע, ולקחת אתי את כל המטען שלי, את עוצמת היהדות, ואת חופש הרוחניות.

מהפכנות הכתיבה

"ומדוע אינך כותבת? כתבי!" (הלן סיקסו, 2006, עמ' 139)

ההוגה הצרפתייה הלן סיקסו מנסחת את הדרך של נשים אל הכתיבה מתוך שנים של תרבות פטריארכלית.

"אדבר על הכתיבה הנשית: על מה שהיא תעשה. על האשה לכתוב את עצמה: על האשה לכתוב על האשה ולהביא את הנשים אל הכתיבה, שממנה הן הורחקו באלימות כפי שהורחקו מגופן שלהן; מאותן סיבות, תחת אותו חוק, למען אותה מטרה ממיתה, על האשה להיכנס לטקסט – כמו גם לעולם, ולהיסטוריה – ביוזמתה הייחודית. [...] הכתיבה היא לעצמך, את לעצמך, גופך לעצמך – קחי אותו. אני יודעת למה לא כתבת (ולמה אני לא כתבתי לפני גיל 27); מפני שהכתיבה היא בו בזמן גבוהה מדי, גדולה מדי בשבילך, היא שמורה לגדולים, כלומר ל"גברים הגדולים"; והיא גם "שטות". כתבי, ששום דבר לא ימנע בעדך, ששום דבר לא יעצור אותך – לא גבר, לא מכונה קפיטליסטית מטומטמת, שבתי ההוצאה לאור שלה הם שופטים-פוסקים ערמוניים ומתרפסים של כלכלה הפועלת נגדנו ומאחורי גבנו; גם לא את עצמך." (סיקסו, 2006, עמ' 135-137)

סיקסו מצביעה על עצם הקושי בכתיבה בחברה שמפעילה מנגנונים רבים ושונים על מנת לעצור כתיבה נשית או, רלוונטי אף יותר לימינו, לתחום אותה. סיקסו כתבה את מאמרה ב-1975, והוא היה חלק מגל של כתיבה פמיניסטית שניסתה לנסח את הקושי לפעול בתרבות הפטריארכלית ולמצוא דרכים להכניס נשים לתוך הקאנון ולתוך הזרם המרכזי של הכתיבה. עם זאת, סיקסו מאמינה כי הדרך להיכנס לזרם המרכזי היא על ידי שינוי ולא על ידי הצטרפות אליו. הדגש המרכזי שלה הוא על כתיבה נשית שאינה משאירה את הגוף בחוץ, שאינה מצייתת לחוקים הקובעים מהו הבזוי ומהו הראוי.

לטענתה, כאשר נשים באות אל הכתיבה, עליהן לעבור מחסומים רבים ושונים. היא מציינת את המערכת הקפיטליסטית המנכסת והמנצלת, את האופן שבו ספרות מובנית כעולם של גברים המדברים על דברים חשובים (ניתן למשל לציין את הטרויקה הישראלית של עוז-גרוסמן-יהושע) ויוצרים אמנות טרנסנדנטית, המשפיעה על המציאות וממנה על הספרות וחוזר חלילה. מנשים, לעומתם, נמנע מעמד זה.

וסיקסו אומרת את הפשוט ביותר והעוצמתי ביותר. כתבי, ששום דבר לא ימנע בעדך, גם לא את עצמך. כוחו של הדיכוי מובע במלוא עוצמתו ביד שאינה כותבת. וחשיבותה של היד הכותבת את עצמה רב ביותר. הכתיבה האישית אינה שולית ביחס לעולם האקדמי או לניסיון להתקרב אליו או לעמוד בסטנדרטים שלו, היא לא משנית לסוגות אחרות של ידע יהודי. היא הכרחית בדיוק מפני שעל

מנת שיוכל להיווצר בכלל נרטיב, אותו נרטיב שהפסיכולוגיה עמלה עליו ומכירה בכוחו הרב ליצור כמו גם להרוס, צריך תחילה לספר, צריך תחילה לכתוב.

הניסיון לנסח נרטיב רוחני אישי יהודי פלורליסטי אוצר בתוכו את הערפול שבמשמעותן ובצירופן של כל המילים האלו יחד. נרטיב הוא רעיון משתנה תדיר ובלתי יציב, רוחניות היא רעיון מופשט במהותו, המתחמק מהגדרות ולועג להן. גם לאחר הקריאה הפמיניסטית האמיצה, והרלוונטית תמיד, לזכור כי האישי הוא הפוליטי, האישי (שהוא הנשי, הסובייקטיבי, המרובה) זוכה לרוב להקטנה ולחוסר הבנה. הוא לא מוכיח דבר, הוא מכשיל הכללות, הוא מתרגש מדי, מתהפך מדי, אי אפשר לסמוך עליו, כמו שאי אפשר לסמוך על הזיכרון, על העבר, על העתיד ועל אלוהים. וזה בדיוק יופיו של האישי. הוא משתנה, ולכן הוא רלוונטי, הוא נושם, מתרחב ומתכווץ, ולכן הוא חי. הוא תקף לעכשיו, ולכן הוא לא מתיימר לדעת הכול. תמיד יש בו מקום לשינוי, לנסיגה או להתקדמות.

ב"לכתוב כאשה" כותבת הפילוסופית לוס איריגארי: "אני אשה, אני כותבת עם מה שאני." (איריגארי, 2004, עמ' 52) באמירתה זו, היא מציבה מטרה ברורה מאוד שתוכל להביא למהפכה באופן שבו אנחנו מדברות את עצמנו, וטוענת ש"לא לתרום לסימון המיני של השפה ושל הכתוב בה משמעו להנציח את הפסאודו-ניטרליות של החוקים והמסורות, שיש בהם העדפה לאילנות יוחסין זכריים ולקודים הלוגיים שלהם." (שם)

איריגארי שואלת איך לצאת מהמוכר, איך בעולם שמספר לך שהוא יודע טוב ממך את עצמך, איזו שפה, איזו פרקטיקה יכולה לסייע ליצירת אפשרויות חדשות. אם העולם הפטריארכלי מציג את עצמו כנייטרלי, אם החוקים והמסורות לא מצהירים על אפלייתם, על האופן שבו הם מדירים, משתיקים, מעלימים מסורות נשיות ולא מאפשרים את יצירתן, איך אפשר לדבר אחרת?

איריגארי מאמינה, בדומה לסיקסו, בחוויה הגופנית (אם כי לא מתוך אסנציאליזם, אלא מתוך גישה מרקסיסטית של הוויה כקובעת תודעה), ומאמינה כי, בשונה מהשפה ההגמונית, בנשיות יש ריבוי תרבותי והוא יכול להיכתב. אני כאשה צריכה לכתוב עם מה שאני.

ואני ארחיב ואומר, אני כרבה צריכה לכתוב עם מה שאני. להיות בתפקיד מנהיגותי לכאורה מעמיד אותי בצומת שמתארת איריגארי. זו צומת שאין בה רק שתי אפשרויות, והיא גם לא צומת שבה אני עוברת ולא אתקל בה שוב. למעשה, זו צומת שלקוחה מסיוט, צומת שאליה אני מגיעה שוב ושוב, הנוף כבר מוכר, נדמה לי שאני יודעת מה עומד לפניי, נדמה לי שאני יודעת מהי הפנייה הנכונה, ובכל זאת, אין זה כך. אני ניצבת שוב ושוב למול הבחירות שעולות מתיאור העניינים הזה. האם אני מנסה ליצור קול אחר, האם אני משרתת את הקול שלמעשה מוחק אותי ואת חיי ואהובותיי? האם

אני מדברת אבל אני מובנת? האם אבחר שוב בשתיקה רק בשל כך? האם עליי לדבר שוב ושוב ושוב, להסביר ולנמק ולנסות, גם אם אובן חלקית, גם אם לא אשמע?

בספרה "אני, את, אנחנו", איריגארי מתארת רגע מרתק:

"במאי 1984, לאחר כנס במרכז דונה שבוונציה-מסטרה בשם "נשים אלוהיות", הלכתי לבקר באי טורצ'לו. במוזיאון ניצב פסל של אשה בתנוחת מריה הקדושה, כאימו של ישו היושבת ומציגה את הילד היושב על ברכיה בפני המביטים בה. התפעלתי מפסל עץ יפה זה כאשר הבחנתי שאותו ישו היה ילדה! [...] לפני אותו פסל של מריה ואימה אנה, הונחתי בשלווה ובשמחה בחזרה בתוך גופי, בתוך תחושותיי, בתוך ההיסטוריה שלי כאשה. עמדתי לנוח דמות אסתטית ואתית שנזקקתי לה כדי לחיות מבלי ללעוג להתגלמות הגופנית שלי עצמי, של אימי או של נשים אחרות." (שם, עמ' 23)

איריגארי חושפת את הקוראות שלה לרגע רוחני. הוא נוצר באופן מפתיע, בלתי מתוכנן, אבל הוא עז ביותר. הוא מתרחש במוזיאון ולא בבית תפילה של דת כלשהי, ועיקר כוחו הוא בהזרה שהוא עושה לדימוי הנוצרי השגור של האם והילד, הזרה שמקרבת מיד את הדימוי לנפשה של המתבוננת.

מלבד המשמעויות הברורות של סיפור זה, המדברות על החשיבות של מודלים נשיים בתוך הדת, על החשיבות שביכולתנו לראות את עצמנו בתוך המיתוסים הגדולים, ועל המשמעות של ההדרה, הקובעת למעשה שהאלוהות נמצאת במגדר הגברי, ונדירה ביותר או לא נמצאת במגדר הנשי, איריגארי מנכיחה כאן את הרגש, שמקדם את ההבנה. היא מספרת סיפור על הרצון להשתייך ועל הרגש שהוא מעורר, על הקלות שבה ניתן להשתייך, ועל עד כמה האפשרות הזו רחוקה ובלתי מושגת רוב הזמן.

היבט נוסף בסיפור זה הוא שזהו סיפור על דימוי, על פסל, ולא על מילה. בהמשך הדיון שלה בחוויה זו, איריגארי מציגת "שכדי לציין זאת, צריך להיות מסוגלים לדמיין זאת." (שם, עמ' 24). איריגארי עמדה למול הפסל הזה זמן מה, ורק אחרי אותו זמן היא הבחינה בכך שהישוע הזה, שהתמונה השבלונית, המוכרת, שונה במקרה הזה. רגע ההבנה הזה מכריע מפני שהוא משרת את הדימיון הזה. על אף שהפסל אינו של ישוע ואמו, אלא של מריה ואמה, הוא מציית לקונבנציות האמנותיות המקובלות וחותר תחתן. היכולת לדמיין נולדה כאן מהמראה, לא מהמילה, לא מהאמירה שלא להאמין אין מגדר, מפני שהדת המסורתית מוכיחה שוב ושוב שאלוהים, לפחות החלק שלו שעליו אנחנו מדברים ואליה פונים, הוא גבר. הנוכחות הפיזית של הדימוי הזה, בניגוד לאמירה בלבד, מאפשרת לדמיין משהו אחר ואת הרגע העז של ההכרה בהעדר (אני רומזת שהאמירות אינן חשובות, אלא דנה בכוחו של הרגע, שהיה נעדר מילים אבל רב תובנות. ניתן אולי להשוות זאת לפעמים הראשונות

שבהם ישראלים רואים אשה, רבה, משמשת בקודש, אם המראה לא מוכר להם. זהו רגע של הזרה, שפותח אפשרויות חדשות ומדמיין אחרת את הדת ואת העולם שהיא מציעה).

כמו כן, אי אפשר שלא לשמוע את ההזדקקות הגדולה שעולה מהמפגש הזה בין האמנות לבין הסובייקטיות. ההזדקקות הזו היא נקודת הכניסה של נשים לתוך השפה הפטריארכלית הדתית. השאלות שהזדקקות זו מעלה והכוח המניע שהיא יוצרת בחיינו, הרצון ברוחניות עזה ונוכחת שאינה דורשת ממני לשכוח את כל הידוע לי ולבנות לי בית חדש בדת אחרת או במסורת תרבותית שונה, הם אלו שמציבים את העולמות היהודיים העכשוויים, הפלורליסטים כמו גם האורתודוקסים, באמצעו של אתגר ראשוני, או מתקדם הרבה יותר, מצד הנשים. ישנו רצון עז בשפה רוחנית, שלא תנתק אותנו מהבית, אלא שתשיב אותנו הביתה, למקום שבו כנראה עוד לא היינו. והוא ממתין כמו הפסל של מריה ואנה, כמו הרגע הזה שבו את נוכחת במלואך.

אם כך, החשיבות של הכתיבה הנשית היא ביציאה נגד מבני הכוח הקיימים, היא בהנכחה מתמדת של אפשרות אחרת של סמכות, היררכיה, דת ואלוהים. החיפוש אחר הדרך לדבר על מה שקשה מאוד לדבר עליו הוא חלק מהמסורת הפמיניסטית של כתיבה, שהחלה את דרכה נטולת מודלים. גם אני בבואי לדבר בעבודה זו על אלוהים, מתקשה למצוא נשים כותבות בעלות אוטוריטה קנונית. החשיבות של הכתיבה עצומה, וכתיבה נשית היא פשוט כתיבה, הזוכרת את אימותיה, הזוכרת את ההיסטוריה שלה, המתבוננת על מה שאינו מדובר ופונה לעברו.

לחבר את הנקודות – רוחניות דרך היהדות

הרב לורנס הופמן מספר בספרו The Journey Home, העוסק ברוחניות יהודית, כי כאשר הוא הרצה על חג הפסח בשנות השבעים באוניברסיטה קתולית בארצות הברית, הופנתה אליו שאלה מהקהל שאמרה – דיברת רבות על פסח, אבל לא אמרת דבר על הצד הרוחני שלו – האם יש רוחניות יהודית? הופמן מספר כי הופתע מאוד מהשאלה, ולא ידע כיצד להשיב, אבל טוען כי בשנים שעברו מאז, תחום הרוחניות היהודית הוא התחום המתפתח והגדל ביותר. והתשובה שהוא נותן היום לשאלתה של הסטודנטית מאז, מרתקת ביותר:

“I would say that spirituality is our way of being in the world, the system of connectedness by which we make sense of our lives, how we overlay our autobiography in the making with a template of time and space and relationship that is vastly greater than we know ourselves individually to be. It is the way we dimly find our way to how we matter, the maps we use for things like history and destiny, the way we know that we belong to the drama of the universe. It is wonderfully enchanting but equally rational way we go on our way of growing up and growing older in the mysterious business we call life.” (Hoffman, 2002, p. 14)

הופמן מנסה לנסח את מה שקשה לאחוז. רוחניות כמערכת של היקשרויות, חיבורים, שמתוכם אנחנו מבינים את חיינו, ממשיגים אותם. הרוחניות היא ההבנה שאנחנו קשורים למשהו שהוא גדול מאיתנו. אבל זו נקודה שחשוב להגדיר אותה מעט יותר. הרצון להשתייך למשהו גדול מאיתנו יכול להוביל גם להיסחפות אחרי פשיזם ולאומנות. הופמן צודק, יש כאן משהו מפתה. השאלה היא איך להשתייך, ועדיין להבין שההשתייכות הזו היא ניסיון מתמיד, היא הושטת האצבע בקפלה הסיסטינית, הושטת אצבע שלא תפגוש לעולם את הצד השני, בין אם הוא מושיט את אצבעו ובין אם לא.

נקודה חשובה נוספת ומקסימה בניסוחו של הופמן היא האופן שבו האוטוביוגרפיה המתהווה תמיד שלנו נוצרת בחיבור החד-פעמי הזה בין זמן, תקופה, מיקום גיאוגרפי ומערכות יחסים שמתרכבות יחד, לאו דווקא בצורה מושלמת או קוהרנטית לכדי החיים הבלבדיים שלנו. מערך כזה קורה אצל כל אדם אחרת. והאוטוביוגרפיה כל הזמן משתנה, מתווסף אליה יום נוסף, חוויה נוספת, הבנה נוספת, כמו גם קשיים, אי הבנות וסבל.

הופמן גם מדגיש את המפות שמשמשות אותנו - חפצים, פעולות או רעיונות ממשיים שמכוונים אותנו בזמן המסע, בעוד אנחנו חופשיים לנדוד או להתיישב. רוחניות היא גם פרקטיקה המובילה אל

המישור המבוקש והמאיים הזה. ניתן ללמוד ממסורות עתיקות, חדשות או מתחדשות על האופן שבו הן יוצרות הזדמנויות רוחניות.

בהמשך ספרו, הופמן משתמש במטאפורה של "חיבור נקודות". הוא מסביר כי כאשר ילדה יושבת מול דף "חבר את הנקודות", היא אינה רואה את מה שיתגלה לאחר שתחבר את כל הנקודות. הוא משווה את המטאפורה הזו לניסיונות הרוחניים שלנו בחיים. אנו לא רואים את התמונה המלאה, אבל אנחנו מנסים ליצור תמונה רבת משמעות, כמו הנרטיבים יוצרי המשמעות שהזכרתי למעלה מהגישה הנרטיבית. לטענת הופמן, המאבק האנושי הוא המאבק למשמעות, ובזאת הוא מהדהד את דבריו של ויקטור פרנקל.

הופמן מקשר את הניסיון לחבר את הנקודות גם לפחד המשתק מפני אובדן שליטה. אם נבין, אם נחשוב שיש תכנית ברורה, ונדע מה צופן העתיד על סמך ניסיון העבר, אולי החרדה הזו תפחת. כך שהחיפוש אחר רוחניות נקשר לחיפוש אחר משמעות, ומנסה לתת מענה לחרדת העתיד הלא ידוע ונטול השליטה.

הופמן מציע את החיפוש אחר ביוגרפיה כחיפוש רוחני. זהו חיפוש אחר העצמי, אחר ה"כמוך" ב"ואהבת לרעך כמוך", והעצמי הזה, הביוגרפי, הוא הקו המחבר בין הנקודות. כמובן שהעצמי האוטוביוגרפי מפוברק למדי, ואי אפשר לסמוך על העדות שלו לגבי עצמו. כפי שציטטתי למעלה, הנרטיבים שלנו לוקחים את "הסיפור האמיתי", ויוצרים ממנו וריאציה שאותה הם מאמצים. הופמן מציין את החשיבות הגדולה הטמונה ביצירת העצמי, ביצירה העצמית הזו. הוא אומר, אנחנו בוראים את חיינו כשם שאלוהים ברא את העולם. אנחנו מביטים על עצמנו מדי יום ושואלים מה יצרנו, מי אנחנו, וביכולתנו לסיים כל יום ולומר "כי טוב".

הקישור שעושה הופמן לרוחניות יהודית כחיפוש מתמיד, כניסיון לחיבור בין נקודות שונות ביותר, עולה גם אצל הרב אברהם יהושע השל. השל מחבר חלק מהנקודות להיסטוריה היהודית של נרדפות ומיעוט. מבחינתו, הרוח הולכת יחד עם המצוות, היא אינה נפרדת, והיא למעשה חלק מהמנוע של האמונה. וכך הוא כותב:

"היות יהודי משמע: היות בעל נשמה יהודית ובעל רוח יהודית גם יחד. הנשמה נוצרת עם הגוף, אולם את הרוח שומה על האדם לרכוש, והיא, הרוח היהודית, היא הדבר שהנשמה היהודית תלויה בו." (השל, 2011, עמ' 55)

הרב השל רואה ברוח היהודית נגזרת של התורה, שמנסה להפיח בנו את "רטט הקדושה ויראת הכבוד, שימלאו את לבנו בכל עת ובכל שעה." (שם), הוא מגדיר את מטרתה של התורה כמי שמעניקה ליהודים מזון רוחני בכל עת, והרוח הזו זמינה למי שמחפש אותה.

הוא ממשיך ואומר: "עצם קיומו של יהודי הוא פעולה רוחנית." (שם, עמ' 48) השל רואה בהישרדות היהודית, אשר מולה עמדה תמיד אפשרות המרת הדת וההיטמעות, היבט של הקיום הרוחני. הוא רואה באפשרות הרוחנית הזו שטמונה בתורה (במובנה הרחב) את הרוח שנתנה ליהודים סיבה להמשיך ולדבוק ביהדות. "ההוויה היהודית עולה בדמים מרובים, ובכל זאת חביבים עלינו חיים יהודיים על פי האמונה. [...] אף עניינים פשוטים, כגון מאכל ומשתה, מתנשאים בה לעומת העליון, ומקבלים גוון רוחני." (שם)

השל מחבר את המצוות וטעמן לפרקטיקה רוחנית, והדוגמה הפשוטה שהוא נותן, אכילה ושתייה, באמת מדגימים כיצד פעולה יום-יומית הופכת למקודשת, לנבדלת, לנזכרת, להזדמנות לתודה, לעצירה ולנתינת משמעות.

השל קובע את תחילת החיפוש הרוחני בחידוש המבוכה. אם נזכור שהעולם מלא פלאים וסודות, מלא מסתורין שאנחנו לא יודעים לנסח, אם נדע שמחשבה שאינה קבועה היא חלק מהיכולת שלנו לפתח ראייה רוחנית רגישה, נוכל לנוע לעברה. המבוכה היא ההודאה בכך שלא הכל ידוע לי. "מתוך ייאוש העולם בד בבד עם התקווה, מתוך ייסורים ומבוכה, מתוך תשוקה וזמרה בוקעת ויוצאת האמונה באלוהים." (שם, עמ' 92)

השל מציע ראייה עגולה ומורכבת של הרוחניות בצורתה היהודית, ראייה שתולה את הרוחניות בחיבור נקודות למקומות רבים, לאחריות חברתית, לרגשות מעורבים ואף סותרים, לאמירה שלא הכל ידוע ויכולת לחיות זאת, כמו גם לקשר עמוק להיסטוריה היהודית ולרוחניות שהוא מוצא בה. החיפוש אחר המסקרן והלא ידוע רב עוצמה ומניע אותנו לצאת מתוך עצמנו. חיפוש כזה דורש שיחה כנה בין אנשים על הבלתי נגיש, על המפחיד, על הבלתי מוגדר, מבלי לברוח, להתנצל או לזייף. זו שיחה רוחנית-אישית של ממש, שמציעים הופמן והשל, כל אחד בדרכו.

ראייה חדשה

הרב ארתור גרין מתאר גם הוא את האופן שבו הוא רואה את החוויה הרוחנית הנוטה לחמוק מהגדרה פשוטה:

"מה טיבה של חוויה זו? מרובת פנים היא כמספר כל באי עולם, ויש בה כדי להיות נכפלת במספר הרגעים שבחייהם. אי-פעם באמצע החיים – אולי בשעה גורלית כעמידה אל מול לידה או מוות, אולי לנוכח המראות של יפי הטבע, בחוויית אהבה ודבקות עם אדם אחר או מתוך יחידות עמוקה – יש אשר יבוא עלינו רגע של הרגשת נוכחות קדושה ונוראה. לעתים זה בא בדממה, המשקיטה את כל

השאון שממלא בדרך כלל את כל חדרי פנימיותנו, או בסערה ובהתרגשות שממלאת את כל חדרי נפשנו, וזו עוברת על גדותיה. [...] משל פוקחים אנו את עינינו אחרי רגע שכזה, וכל שאנו רואים או שומעים או יודעים, יותר מועצם או "ממשי" מכפי שהיה לפני-כן, חיות רבה יותר שפעה לתוך חיינו; כמו אנרגיה מוספת זרמה אל הזירה הנגלית לעינינו. העולם הוא אותו עולם כמקודם, אך אנו רואים אותו ראייה חדשה." (גרין, 1992, עמ' 15)

התיאור הסוחף של גרין מצליח לדייק בכוחה של הרוחניות. לפי גרין, רוחניות פוקחת עיניים חדשות, והמשתנה הוא לא העולם, לא המציאות, אלא רק האופן שבו רואים אותו/ה, עדים לו, מפרשים אותו. זהו הרגע שמרתק גם אותי. מתי נפקחות העיניים? איני תמיד יודעת, אי אפשר לתכנן זאת. אבל זהו רגע בלתי נשכח. האנרגיה הזורמת, ההתרגשות ותחושת הנוכחות של הקדושה, תחושה שמתגנבת לצד אדם אחר או בקהילה או ביחידות, האפשרויות רבות, והרגשות רבים, וכל אלו נכנסים תחת אותו גג לא מוגדר.

זהו ניסיון לאחוז בבלתי נאחז, במה שבהגדרתו נמלט.

גרין מתקף את החיפוש, וטוען כי כחלק ממנו אנחנו פונים אל המסורת הדתית ומבקשים את חוכמתה. אבל דווקא בה יש משהו מרוחק, גרנדיוזי, לא דומה לאופן שבו אנחנו בוחרים לנסח את הדברים. אבל הוא מזכיר את העומק שיש במסורת, מפני שיש בה רבדים רבים, קולות רבים, שהמטאפורות שבהן הם משתמשים מבטאות אמת עמוקה, שנובעת ממקום עמוק יותר מהסיפור המיתי עצמו.

גרין מציע מעבר מהמטאפורות המתארות את היחסים בין בני האדם לבין אלוהים כמערכות יחסים אנכיות של גבוה-נמוך למטאפורות של פנים וחוץ. עם זאת, הוא לא מציע לנטוש את המטאפורה הראשונה המשתמשת במושגים כמו "למעלה" ו"למטה", אלא להבין מחדש מה היא אומרת על החיים הדתיים היהודיים שלנו. "מקום המעשה של בקשת האדם את האלוהים הוא בראש ובראשונה פנימיותו; זו כוונת הלב והדעת, שמעשים חיצוניים יכולים להעיד עליה, אבל לעולם אין הם ממצים אותה. [...] אותה פנימיות אינה רק לבו של היחיד, אלא גם הזהות הפנימית הקולקטיבית של הלבבות, של הקהילה ושל העולם שמסביב לנו. פנימיות פירושה שהאחד נמצא בכל הברואים. אנו מוצאים את האלוה בפנותנו אל תוך עצמנו – ודאי, אבל גם בחוויות הפנימיות המשותפות לנו ולזולתנו." (שם, עמ' 26)

ניסוח נרטיב רוחני יוצא מנקודת הנחה כי האחד נמצא בכל, גם בכל הברואים וגם בכל מעשינו. כל מעשה יכול להיות חיבור, אם רואים אותו.

כמו בשירו של יעקב רז, מורה זן, חוקר וסופר, האוויר נכנס ויוצא. מן האחד, אל האחד.

צליל של חליל נשמע

קוראים לו דו

האוויר הגדול שבא מקצוות הארץ התכנס לרגע

אל נחיריו של המחלל

זרם בריאותיו יצא מפיו נכנס אל החליל ויצא מן החריר

בתור דו

ואז התכנס האוויר ושוב יצא מי, או סי

לפעמים סי במול

ואז חדר אל האוויר הגדול

ברגע צאתו הצליל היה דו שאין בו ספק

דו ואין בלתו

אפילו לא חצי טון למעלה

ואז בהרף

כאן וכבר איננו

כדרך כל צליל

חזר אל האוויר

ושוב לא יהיה אותו דו

מיוחד ויחיד

עם אותה חריקת נשימה

והד קלוש מגרוננו של המחלל

הוא יהיה אולי

אוויר לנשימת השואל

יליד הרף העין, כהרף עין בא

וכבר הולך

וזה

הכול (רז, 2013, עמ' 139)

חלק ב': נרטיבים רוחניים-אישיים

מישהו שאל, "מהו העצמי שלי?"

ג'ושו אמר, "עץ האלון בחצר הקדמית. הבט בו!" (ג'ושו, 2007, עמ' 39)

אפרסק

אולי אלו שני זיכרונות מחוברים (או יותר), אבל כך היה:

החופש הגדול. זמן משתרע ושרוע. בדירת השיכון שבה גדלתי, מרצפות השומשום קרירות מתחת לרגליי היחפות. התריסים עדיין סגורים ברובם, ואלו שלא - נוטים, חשדניים, ומתירים לאור להיכנס במשורה. האור שחומק פנימה משרטט קווים ועיגולים על הרצפה, וכאשר אני דורכת עליהם, הקווים והעיגולים מופיעים לפתע על כפות רגליי ועל זרועותיי.

אני לבד, וכל הבית לרשותי. אני פוסעת למטבח ופותחת את דלת מקרר אמקור שלנו. הדלת חומה ומחוספסת, ובנוי בה מעין מתקן שתיה מרשים, שניתן למלא מבפנים ואז למזוג מים קרים מבלי לפתוח את הדלת. פטנט מרגש. אני פותחת את הדלת ומוציאה ממגרת הירקות והפירות אפרסק צונן. אני סוגרת את דלת המקרר ונפרדת ממשב הקור.

אני ניגשת לכיור, ועל קצות האצבעות פותחת את ברז המים שמוציא בהתחלה מים חמימים, ואני ממתינה למים הקרים. היד שלי נשארת מתחת לזרם, פרושה מתחתיה, ואחר כך מתהפכת, ושוב. המים ניתזים מגב כף היד ונאגרים לשנייה בתוך כף היד שלי. נטולי צבע, בתנועה מתמדת, בזרם שמזכיר לי שאני מבזבזת מים.

אני מרגישה שהמים הולכים ומתקררים, ואני מושיטה את האפרסק קדימה, רואה את המים מחליקים על כל צדדיו, כמו נזרקים הצדה, לא יכולים באמת לגעת בו.

אני סוגרת את הברז ושולפת מגבת מטבח נקייה ומקופלת מהמגירה. היא נפתחת מיד, מוכנה לקלוט את האפרסק. היא מחבקת אותו ואני הולכת לסלון השקט. בדרך אני מספיגה את המים במגבת, מייבשת היטב את האפרסק ומתיישבת.

אני פותחת את המגבת ופורסת אותה על ברכיי, והאפרסק נחשף, יבש כמעט, יפהפה באדום-ירוק המעורבלים אלו באלו. הוא מעוטר כולו בזיפים רכים-רכים ואני מעבירה אותו על לחיי, מרגישה את העדינות הקוצנית הזו. אחר כך אני מריחה את האפרסק, הוא בשל וריחו מבטיח לי דבר מה שאיני

יודעת כיצד לקרוא לו. אני מרחרכת ומחזיקה אותו בידי עוד זמן מה, ואז בוצעת אותו בין ידיי, ורואה את הסימנים האדומים שהותיר בו הגלעין, חרוצים על בשר הפרי.

אני נוגסת.

"כל הבוכה בלילה בתפילתו, כוכבים ומזלות בוכים עמו ותפלתו נשמרתו." ספר מרפא לנפש (ווסברג, עמ' 24)

אינטיפאדה

סבא מנחם היה אבא של אבא שלי. כך לפחות חשבתי זמן רב, עד שהבנתי שאבא של אבא שלי נפטר כשהוא היה בן שמונה, ושסבא מנחם נהיה סבא מנחם אחר כך. בהונגרית קראו לו אַצ'י, אבל השם העברי שלו התאים לו מאוד. הוא היה נמוך, מצחיק ושטותניק, וחבש כובע שהיה מבחינתי שמור לסבאים בלבד. הוא נפטר כשהייתי בת שמונה, אני לא יודעת ממה בדיוק, אבל שמעתי אחר כך איזו שיחה של דודה שלי שאמרה שהכול התחיל אצלו משיהוקים. והתחלתי לפחד משיהוקים, שהרי הם סימן מקדים למוות.

בכל התקופה שבה היה חולה ומאושפז בבית החולים לא ראיתי אותו. אבל בלילה, לפני השינה, הייתי מתפללת לשלומי. מבטיחה הבטחות לאלוהים שאהיה ילדה טובה, שאעשה כל מה שהוא ירצה, רק שידאג לכך שסבא מנחם לא ימות. אולי היום הייתי משתמשת במילים כמו "אמונה שלמה" כדי לתאר את השיחות האלו, אולי "השגחה פרטית", או "אמונה תמימה", אפילו "קשר ישיר". הייתי משוכנעת שזה רק עניין של הסברה. שאם אני מתפללת ומבקשת, אין ספק שזה יקרה. שזו הדרך לחלץ את סבא שלי, שלא נראה לי כחולה במיוחד לפני כן, מבית החולים וממה שהוא טומן בחובו.

השיחות הליליות עם אלוהים התרחשו בחושך שעטף אותי מכל עבר, חושך שאז נראה לי סופי מאוד, לא משתנה. כל מכונית שעברה והסיעה את הצללים על התקרה נדמתה לי כמכונית של עבריינים, של גנבים, של אנשים שעוברים על החוקים ועל הכללים. והשמירה על הכללים, ששיננתי היטב והקפדתי שלא לחרוג מהם, העסיקה אותי מאוד. ידעתי היטב מה נכון ומה לא, כיצד יש לעשות כל מיני דברים, ורגזתי על עצמי בכל פעם שכשלתי. הלילה לא היה הזמן שלי. הוא היה הזמן של פורעי הכללים, ובכל זאת היה בו שקט שבו פניתי לתפילה שידעתי בידיעה מלאה שמאזינים לה. סבא מנחם משתחרר מבית החולים מחר, הודיעו לי. הכול חוזר למסלולו. ויום למחרת, בעודו לבוש ומחכה לשחרור, לבו תקף אותו שוב וניצח.

האכזבה המכה והבוטה הזו הובילה אותי להפנות את גבי לאלוהים, בדיוק כפי שהוא הפנה אליי. אם זה מה שהוא עושה, אחרי כל מה שביקשתי ממנו, אז אין לו מקום אצלי.

אני יודעת שהתיאור הזה לא מספק, מפני שאני בעצם מנסה לתאר התרוקנות מהירה מאוד של הנפש שלי. כאילו משהו אפל חדר פנימה והתיישב. זו היתה מרירות במלוא עוצמתה. לא הטעם,

אלא התגובה הפיזית לטעם. משהו התעוות לי בפה. ומה יכולתי לעשות אלא לסרב לשוחח שוב עם אלוהים.

סבא מנחם נפטר בארבעה בנובמבר, 1987, כתוב בסידור "העבודה שבלב" שלי. והאינטיפאדה הראשונה פרצה בתשעה בדצמבר, 1987.

מהדורת מבט שבה צפיתי עם הוריי, כבר בפיג'מה, גונבת עוד ועוד דקות של ערות לפני שיתרגזו עליי באמת ואשולח למיטה, מלאה במהומה. מכוניות ומשאיות שאינן יכולות לנסוע, עשן ואש, הפגנות ויריות. זה כך כבר כמה ימים. אני שומעת על הפצועים ועל ההרוגים. רואה את הדגל האסור מתנופף בין קהל זועם במיוחד, שנראה מפחיד וזר, צועק בערבית, לא נרתע מהג'יפים שנעמדים מולו, מהחיילים הניצבים למולו, חיילים שנראים כמו אבא שלי, קצין בצבא קבע, שלובש את הירוק הזה כל בוקר.

במהדורה הזו של מבט מודיעים על פציעתו של ילד קטן, אני לא זוכרת אם בן שלוש או בן חמש, מירי של חיילי צה"ל. תדהמה מטלטלת אותי ואני שואלת 'מה קרה?' ההורים שלי חוזרים על מה שנאמר, ואני בוכה.

אני זוחלת לתוך המיטה, השמיכה שעטופה בציפה האהובה עליי כרוכה סביבי. החושך מטפס לתוך החדר. אני מחליטה לשבור, לפעם הזו בלבד, את ההחלטה המוצקה שלי שלא לשוב ולדבר עם אלוהים. אני מסבירה לו שלא יכול להיות שחיילי צה"ל הורגים ילד כל כך קטן, כמו אחי הקטן, ואני מתפללת לשלומי. שלא ימות שלא ימות. אני יודעת שאלוהים הוא שמחליט החלטות כאלו, בידו הכול. גם הילד הזה בידו.

קמתי בבוקר ושאלתי את אמא אם היא יודעת מה שלום הילד. היא לא ידעה. גם אני לא יודעת.

בְּכָל-לִבְבְּךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ וּבְכָל-מְאֹדְךָ. (דברים, ו, ה)

שיעור

מערכת החינוך ברעננה לא ריחמה על נפשם של התלמידים, והעבירה אותנו לאחר שש שנים בבית הספר היסודי לשלוש שנות חטיבה, משם עלינו לתיכון והעברנו את השנה הראשונה בכיתה אחת, ואחר כך לשנתיים האחרונות של התיכון, עברנו לכיתות מחולקות למגמות. תכנית שגררה מעברים רבים וקשיים לאנשים כמוני שלא אוהבים שינויים.

וכך, בכיתה י"א מצאתי את עצמי בכיתה חדשה, חברתית 2, עומדת סוף סוף ללמוד את המקצועות שחיקתי להם, היסטוריה ומדעי החברה, אבל בכיתה מלאה אנשים חדשים.

ישבתי בפינה השמאלית הקדמית של הכיתה, קרובה לחלון, שעונה על הקיר, לא רחוק מהמורות, ומאחוריי ישב דייוויד. לא הכרתי אותו, לא ידעתי למה יש לו שם אמריקאי, אבל ראיתי שהוא מצייר הרבה. דייוויד היה חייכן ודברן, והיו לו טיקים, שגררו התעמרויות והצקות מרוב חבורת הבנים של הכיתה החדשה, שכן הכירו זה את זה - אבל דייוויד רק חייך, ונראה שהוא בכלל לא מוטרד מכל העניין.

אחרי שבועיים או שלושה, דייוויד ואני דיברנו והוא אמר שהוא לומד במגמה החדשה לתקשורת שנפתחה השנה. פעמיים בשבוע הוא נשאר אחרי הלימודים, עד מאוחר, ואפשר להצטרף למגמה הזו מכל מגמה - לומדים שם גם מהריאלית, גם מהביולוגית, גם מהחברתית וגם מהגיאוגרפית. עוד לא ציינתי, שהמגמות האלו היו חלק מהיררכיה לימודית ברורה מאוד שבראשה עמדו החכמים מהריאלית, וסגרו אותה הכישלונות מראש של הגיאוגרפית. גם אם מדי פעם היתה מורה שהכחישה זאת, היה ברור לכלנו איך הדברים עובדים.

דייוויד ראה שאני מתלהבת מלימודי התקשורת, וממה שהוא אמר לי שהם עושים ולומדים, ולאחר שטרח לשכנע אותי, באתי לשיעור ניסיון. מיד אחריו ביקשתי להצטרף למגמה, ומצאתי את עצמי לומדת ועושה אמנות במשך שנתיים. הצטרפתי באיחור לחבורה של אוטוטיידרים, שהיתה משוכנעת שהיא מחתרת מיוחדת וחד פעמית, שונה מכל מה שקרה מחוץ למקלט שבו נפגשנו, שמלכה המוכתר הוא הולדן קופילד.

המורה לתולדות הקולנוע, אבינועם, היה מורה עם חיוך חם שאהבתו לקולנוע הורגשה בכל שיעור. התשווקה שלו לאמנות הקולנוע התבטאה בהתלהבות רבה כשהוא חשף בפנינו קטעים וסרטים

שהוא אהב, וניתח יחד אתנו סרטים, שאותם ראינו שרועים על כריות במקלט מלא האבק של בית הספר.

אבינועם החליט שהוא מקדיש כמה שיעורים לסרט "שיער" של הבמאי מילוש פורמן. הוא היה מעריץ מושבע שלו, וחזר כמה פעמים על כך שזו יצירת מופת. בשיעור הראשון ראינו את כל הסרט, על עוצמתו ותנופתו הסוחפת.

בשיעור הבא, אבינועם התחיל להקרין את הסרט, ועצר אחרי הסצנה הראשונה. הוא שאל ממה מורכבת הסצנה, איך היא עובדת, הוא דיבר על תנועות המצלמה, על התפאורה, על השחקנים, על האווירה שהסצנה הראשונה יוצרת, על הזרעים שהיא שותלת להמשך הסרט. וכך הוא עשה גם בסצנה הבאה, ובבאה אחריה, ובזו שאחריה, עד שניתחנו את כל הסרט, והוא נפתח בפנינו על כל קרביו, חוכמתו ותכסיסיו. האמנות הזו נפרטה לחלקיה, ויכולתי להבין כיצד היא נבנית וגם כיצד היא פועלת.

בתור נערה, חיפשתי את התשוקה העזה הזו למשהו, לא היה משנה לי למה. היא היתה נדירה מאוד סביבי. חשבתי שמחכים לי חיים חדגוניים, נטולי רגעים שחורגים מהיום-יום, מחזרתיות. תשומת הלב שהקדיש אבינועם לסרט, לכל דבר שקרה בו, עוררה אצלנו גיחוך, וחקינו את אבינועם מדבר על מילוש פורמן. אבל האהבה העזה שלו נחרטה בי כדוגמה למאמץ מוצדק להבין, לפענח, לפרק עד רמת אבני הבניין שיוכלו להפוך אותי, אולי, יום אחד, לבנאית בעצמי.

אבינועם חשף בפניי את יכולת ההתעמקות הדקדקנית בטקסט. הוא לא רק עורר את סקרנותי, הוא גם סיפק אותה. לרוב כשהייתי קוראת ספר פרוזה או ספר שירה, הייתי בטוחה שאנשים מדברים על זה, מנתחים את זה, מתווכחים ודנים על זה. ידעתי שאיפשהו זה קורה, רק לא איפה שאני נמצאת. הנה, היהודים האינטלקטואלים שמילאו את סרטיו של וודי אלן, אלו שאהבתי במיוחד, כמו "חנה ואחיותיה", "קליעים מעל ברודוויי", "פשעים ועבירות קלות", "מנהטן", "ספטמבר", הם קיימים, להם יש חיים כאלו.

באותו זמן, אחרי שחברה ואני הלכנו לסרט יחד, ואני יצאתי ודיברתי עליו ארוכות, היא שאלה אם הלימודים האלו לא הרסו לי את ההנאה מסרטים. עניתי בלא מובהק, וגם כלל לא יכולתי להבין את השאלה. לא יכולתי להעלות בדעתי ידע שיגזול ממני הנאה. מבחינתי, הידע תמיד מעשיר. התקשיתי לדמיין את עצמי מוותרת על היכולת להבין טוב יותר, ובעיקר על היכולת לראות את מה שאחרים אולי אינם רואים.

ההנאה מלימוד, רגעי הריכוז שהוא מזמן, רגעי הגילוי המסתתרים, כל אלו הם רגעים של טרנסנדנטיות מבחינתי. אלו רגעים שבהם אני יוצאת מהעכשיו הפרוזאי, ונמצאת בהווה מוחלט, עם

המילים, עם הרעיונות, עם האפשרויות שהמפגש בין הטקסט (במובנו הרחב, לאו דווקא טקסט כתוב) וביני יוצר ברגע זה.

"סוד ה', ליראיו; ובריתו, להודיעם." (תהלים, כה, יד)

סוד

המגמה לקולנוע היתה המקום השני שבו ניסיתי לפענח את הסוד. כך אני מכנה את כל המרחב שאינו מוכר לי, אבל מעורר בי איזו הרגשה גוף-נפשית שכזו, הרגשה עזה של ציפייה, של סקרנות, של לא ידוע, של לא מובן, אבל מושך, של משהו שלעולם לא אבין, אבל אם כן, בו יהיה טמון המפתח. ובגוף, כל הרגשות האלו מתרכזים בגרון, קצת קשה לנשום, הגוף שלי מפחד לגשת למקומות האלו - הוא מלא ציפייה וחשש, שנעים יחד מהגרון לראש.

ואני מוכנה לעבוד קשה על מנת להגיע אל הסוד, למען התחושה שאולי אני מחזיקה בידי, גם אם לרגע חולף, את ההבנה.

החיפוש הזה התגלה לי במקרה, באותה שנה, כשהתחלתי ללמוד מדעי החברה, שהם סוציולוגיה ומדעי המדינה. אחרי מספר מאוד קטן של שיעורים, החזקתי את ספר הלימוד המאושר על ידי משרד החינוך לתיכונים, מבוא לסוציולוגיה, והבנתי שאני מחזיקה בידי את מדריך ההפעלה לבלגן שבו אני חיה. מדריך ההפעלה הזה מתחזה למשהו אחר, אבל ראיתי סביבי את כל הדברים שהוא מדבר עליהם. ופתאום היה לי מקום בעולם. מקום שממנו אני מתבוננת סביבי, ורואה את מה שנסתר, את מה שמפעיל, את מה שקראתי לו אחר כך "הפואטיקה של הדיכויו", את היופי המפוקפק הזה שבו רעיון מצליח לפעול בעולם, כך שגם מי שסובלים ממנו מאמינים בו. גיליתי את סוקרטס, אפלטון ומרקס, והתשוקה האינטלקטואלית שחיפשתי התעוררה.

הניסיון הבא להגיע מכיוון זה אל הסוד הוביל אותי לאוניברסיטה, שבה המשכתי ללמוד סוציולוגיה ולגלות את הנסתר, המוסתר, המוכחש, המתהווה והנדמה קבוע. בה גם התחלתי ללמוד ספרות, שאֵתה נגעתי בתשוקה שהחלה ללוות את חיי שנה וקצת לפני כן; התשוקה הלסבית, שבגילמן קיבלה עומק ומשמעות שלא יכולתי לדמיין קודם לכן, עם עולם הפמיניזם, המגדר והתיאוריה הקווירית.

ללמוד פמיניזם כמו העיר אותי מחלום עמוק שבו הייתי שקועה, והסיר בנחישות את כיסוי העיניים שאותו חבשתי. לאט לאט התמונה החלה להתבהר, וכל דבר שעשיתי הושפע מכך.

באחד הימים הסתובבתי ברחוב דיזינגוף בתל אביב, והסתכלתי על שלטי הפרסומת שהיו תלויים בכל תחנת אוטובוס. הבנתי שאין לי דרך חזרה. לא אוכל להיות אדישה שוב לכל הנשים המצולמות על הכרזות התלויות בכל מקום. לא אוכל לשוב לעיוורון.

הרצון ללמוד ולדעת את כל מה שלא נאמר לי, סיפורים, נרטיבים, כתיבה, מחשבות, רעיונות, מדריך אותי ומוביל אותי להשתקע בתוך תחום הדעת, לקפוץ ראש לתוך העולם הזה. ההרגשה היא שהוא רחב ידיים, משתרע עד לאופק, שאני יכולה לצוף על גליו עד היבשה הבאה.

אחרי שבע שנים של לימודי סוציולוגיה, ספרות ומגדר, התחלתי להרגיש שהסוד שהתפענח לי שב, אבל כעת צורתו אחרת. הוא התגלגל במשהו אחר. גלגול בלתי צפוי שמשך אותי ללמוד במשך שלוש וחצי שנים תלמוד במסגרת בית מדרש פלורליסטי, ואחר כך גם לשקול לימודי רבנות רפורמית.

התביישתי בכך שהסוד הופיע שוב בחיי. גם עכשיו, אני מתביישת לומר שאני מחפשת את הלא-נודע, את הבלתי מוסבר, את הלא רציונלי, שאני מחפשת התגלות שתשרה עליי הבנה. בתקופה ששקלתי להגיש מועמדות ללימודים בקולג', שאלה אותי הפסיכולוגית שלי שוב ושוב, למה את רוצה ללכת ללמוד רבנות. והיו לי כל מיני תשובות, אבל כשבסופו של דבר סיפרתי לה על הרדיפה אחר הסוד, על כך שאני מרגישה שאני מחפשת ידע שיפתור שאלות גדולות שחלקן בלתי מנוסחות, היא לא ידעה מה לומר, ואני לא ידעתי להסביר.

היום הייתי אומרת שהמרחב הלא מוכר הזה, שאליו אני נמשכת ושאותו אני מחפשת, הוא המרחב של אלוהים. כל המילים האלו מנסות לתאר את הבלתי מושג, בלתי נגיש, בלתי ידוע, שהקרבה אליו תמיד מתרחקת.

בספר ויקרא, פרשת צו מפרטת את ההוראות שנותן אלוהים למשה, הוראות מפורטות הנוגעות לפולחן, לבגדים, לפרטי הפרטים של העלאת הקורבנות. במקרה הזה הצירוף "פרטי פרטים" אינו מספק לתיאור השלבים המתוארים באריכות, ההוראות הברורות לביצוע, ושלל הפרטים המרכיבים את הפולחן. למעשה, זו מפת דרכים המסבירה למשמשים בקודש, לכוהנים הראשונים, אהרן ובניו, כיצד להתקרב לאלוהים. קורבנות מלשון קרבה, מלשון להתקרב, "וְזאת תורת המִנְחָה: הַקָּרֵב אֶת־בְּנֵי-אֶהֱרֹן לִפְנֵי ה', אֶל-פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ." (ויקרא, ו', ז'), אהרן ובניו הם המקריבים והם המתקרבים, ולאורך הפרשה מוטל עליהם להצליח ולקרב את העולות שניתנות להם מהעם אל אלוהים.

"וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת-בְּנֵי אֶהֱרֹן, וַיִּלְבָּשֶׁם כִּתְנֹת וַיַּחְגֵּר אֹתָם אֲבִנֹת, וַיַּחְבֹּשׁ לָהֶם, מִגְבָּעוֹת--כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה', אֶת-מֹשֶׁה" (ח, יג). לאחר שמשה מלביש את בני אהרן בחגיגות וברוב טקס, הוא ממשיך ומקרב אותם, כפי שהוא יקרב בפסוקים הבאים את "איל העולה" (שם, יח). בפרשה הבאה יתממש מה שמסתתר בפסוק זה, שבו מקריב משה את בניו של אהרן, והם יהיו לקורבן אדם, ותשולח בהם אש זרה.

פרשות צו ושמיני מלאות בפועל ק.ר.ב, מקריבים בהן, מתקריבים בהן, מטפלים בקרב, מקריבים את החלקים השונים של החיות המועלות לקורבן למזבח, וגם יש בה קרובים. הם נמצאים במשפט

המזעזעז של משה לאהרון לאחר מותם של נדב ואביהוא, "הוא אֲשֶׁר-דִּבֶּר ה' לְאֹמֶר בְּקִרְבִּי אֶקְדֹּשׁ" (ויקרא, י, ג), שבו נמצא מעין רמז על כך שאלוהים חיפש במקרה זה את קורבן האדם, והקדושה שלו, הנבדלות שלו, נובעת מהסופיות של בני האדם, ומהיכולת שלו לגדוע את חייהם. כאן אלוהים לא מסתפק בנפשן של החיות המועלות לו לעולה, הוא מדגיש את אל-המוות שלו למול האופן שבו חייהם של בני האדם שבויים בתמותתם. אמנם רש"י אומר ש"קרובי" הם "בחירי". אבל כאן הקרובים מוקרבים, ומאבדים את חייהם החד-פעמיים.

ניסיון ההתקרבות נגמר בטרגדיה, על אף שבפרק ט' בוויקרא נראה לרגע כאילו הוא נגמר מצוין. כאילו כל תשומת הלב לפרטים, ההיצמדות להוראותיו של אלוהים, והביצוע המוקפד השתלמו בהחלט, הנה – "וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל עַל-הַמִּזְבֵּחַ אֶת-הָעֹלָה וְאֶת-הַחֲלִיבִים וַיֵּרָא כָּל-הָעָם וַיִּרְאוּ וַיִּפְּלוּ עַל-פְּנֵיהֶם." (שם, ט, כד) עם זאת, הראייה של העם היא אולי יראה, השמחה היא גם הקלה עצומה, והגוף אינו יכול להכיל את ההקלה הזו והוא מבטא אותה בנפילה ארצה. אם כך, הרגשות מעורבים, לא חד משמעיים, והם מתקיימים בו זמנית, שמחה ויראה, פחד מוות (שאכן יתממש בקרוב) ותחושה של התקרבות אל האלוהים. עוצמת התגובה מדגישה את האפשרות המתמדת שהכול יסתבך. ויש משהו קבוע בתורה שמצמיד טרגדיות לרגעי התעלות, והדוגמה הברורה היא מתן תורה ועגל הזהב.

הקרבה לסוד שאחריה אני תרה שבה ומתרחקת. לעתים לאחר שהקדשתי זמן רב, תשומת לב ורצון, אני אוחזת בה לרגע, והרינה מפילה אותי על פניי. ואחר כך, פרטי הפרטים של השגרה היום-יומית הם אלו שבתוכם אני מחפשת את ה"סוד".

מורה הזן-בודיהיזם יעקב רז מספר סיפור זן:

- באתי לחפש את האמת. מורי, מאין אכנס בשער האמת?

- אתה שומע את פכפוך הנחל?

- כן.

- היכנס משם. (רז, יעקב, 2003, עמ' 60)

מאין אכנס? כיצד להתקרב מבלי להיאכל, מבלי להישרף, מבלי לנהל משא ומתן על עצם הכניסה, האם היא אפשרית או לא. לסיפורי הזן מסורת ספרותית ודתית שנשענת על החיפוש העצמי והמתמשך, נטול הסוף, היום-יומי של התלמיד והמורה גם יחד. אבל אני שומעת את פכפוך הנחל, ובשל כך הכניסה קיימת.

תפילת שחרית מצביעה גם על הקיים ככניסה:

"המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים, ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. מה רבו מעשיך ה', כולם בחוכמה עשית, מלאה הארץ קנייך.

המלך המרומם לבדו מאז, המשובח והמפואר והמתנשא מימות עולם. אלוהי עולם, ברחמך הרבים רחם עלינו, אדון עוזנו, צור משגבנו, מגן ישענו, משגב בעדנו.

אור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו מהרה לאורו. ברוך אתה ה', יוצר המאורות." (מתוך "העבודה שבלב", תשמ"ב, עמ' 36)

המודעות לחידוש המתמיד של מעשה בראשית, בכל יום ויום, מצביעה על הכניסה. היא פכפוך הנחל. היא ניחוח הפרחים [– מורי, מהו סוד הזן? – אתה מריח את ניחוח הפרחים? – כן. – אתה רואה? איני מסתיר דבר. (יעקב רז, 2003, עמ' 60)]. היא מצביעה על האלוהים, ובבריא המתחדשת בכל יום שאני פוקחת את עיניי, נזכר האל, שעל אף שהוא מתואר כאן בסופרלטיבים רבים, הדגש הוא על רחמיו, על החמלה הנובעת מעצם היותו של העולם קיים, מציאות.

בעיניי, הליטורגיה אינה מציבה חידה או שאלה, אלא שְׁלֵט. היא מציבה טקסט, ותפקיד הרבה, האדם, אינו להחיות בידו על עצמו, כבעל התשובות או הידע המוחלט, אלא כמו מורה הזן, עליו להחיות אל העולם. אל צלילותה של הזכוכית, שנקראת גם חלון, אל מוצקותו הגמישה והפגיעה של העץ שממנו בנויה הדלת, אל האנשים הסובבים אותנו, לא כמראות בלבד, שמשמשות אותנו ללמוד את עצמנו, אלא כמי שחולקים הנאה, שכול, כאב, סבל, תהיות, אובדן, חוסר כיוון, התעלות, דיוק, בלבול, ויכולים ללמד אותנו לראות, להרגיש, להיות.

נהגתי לראות את הסוד המתעתע שלי כמו האור ביער בסיפורי חסידים רבים. אור קטן שמופיע בזמן של מצוקה, תהיות והליכה לאיבוד, אור שלעתים מנבאים כי יופיע, ולעתים דואגים מראש לאפשרות הימצאותו (כמו סיפורו של הרבי מלובביץ' שהורה לאחד מחסידיו חודשיים מראש לנסוע בימי החנוכה עם נרות החנוכה אתו, וכך אירע לו נס שהציל את חייו) ולעתים הוא מסיט מהדרך שנדמה שיש ללכת בה.

עם זאת, דבריו של יעקב רז מהדהדים בי. הרי שם יהיה פה, הרי היער מקיף אותי כבר עכשיו, כמו גם הים.

"הרי אי אפשר שלא להיות מה שעכשיו

ואין באמת לאן ללכת מפה

הרי שם יהיה פה

כל כך פשוט

איך לא חשבתי על זה". (רז, 2013, עמ' 35)

החיפוש אחר הסוד, בפנייתו פנימה, פוקח את העיניים הרואות את מעשה בראשית. את מה שקיים ממילא, את הידע, שפועל ככוח עז על הגופנפש, הוא מורגש בגוף, הוא חוויה מרוממת, מדכאת, מרחיקה ומקרבת, ועקבית בכך שהיא נראית כמתרחקת, אך היא גם פה. עוטפת אותי. איך לא חשבתי על זה.

"יְדִידִי נֶאֱהָב־נָא אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ כִּי הָאֱהָבָה מֵאֱלֹהִים הִיא וְכָל־אֲשֶׁר יֶאֱהָב נִלְדָּ מֵאֱלֹהִים וַיֵּדַע אֶת הָאֱלֹהִים: וְאֲשֶׁר אֵינָנו אֹהֵב לֹא יֵדַע אֶת־הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים הוּא אֱהָבָה:" (האגרת הראשונה ליוחנן השליח, ד', ח, ז)

God is Love

כילדה ונערה שגדלה בבית שדיבר יהדות תרבותית בעיקר, המפגשים שלי עם חיבור בין אלוהים לאהבה היה בעיקר דרך הטלוויזיה והקולנוע. ייצוגים עיקשים שהיו תוצאה של המוסכמות האמנותיות של המיינסטרים האמריקאי, שנשען ברובו על עקרונות נוצריים פרוטסטנטיים (ואף אוונגליסטיים) פשטניים למדי. אמונה בעשיית טוב, אמונה דתית באלוהים ובטוב שהוא מבטיח, שיש בו ובאנשים אחרים, אמונה במלאכים, ב"השגחה פרטית", אם ניקח את הביטוי היהודי הזה ונחיל אותו על הרעיון הזה, אין צירופי מקרים אלא תכנית אלוהית, ולאהבה, שדרכה פועל אלוהים, יש כוח לעשות הכול, לרפא, לתקן, לנחם, להרגיע, לשמור. ושמעתי רבות את הצירוף "אלוהים הוא אהבה", God is Love, מושמע בהקשרים האלו.

כמתעניינת ברבנות, הצירוף הזה, אלוהים הוא אהבה, נראה לי כמו משפט-מרפא שאינו נמצא מספיק ביהדות כדרך שיצא לי להכיר אותה. אלוהים הקנא, הדורש, התובע, המאיים, הכוח שצריך לרצות, זו הדמות של אלוהים שפגשתי בעיקר, מבחוף- אבל גם בימי כיפור שעשיתי בבית הכנסת האורתודוקסי הקרוב לביתם של הוריי. אלוהים שעליו בעיקר להקשיב לגדלותו ולהללו. כחומר ביד היוצר, כן אנחנו בידך, כאבן ביד המסתת. גורלנו בידו. האהבה הזו היא תלות ואולי אף מבוססת על חנפנות ובעיקר על פחד ממה שיקרה אם לא נאהב, אם לא נציית. פחות נחמה ויותר פחד. ומה לדמות זו ולאהבה?

ובכל זאת, כשאני מחפשת את עצמי למול 'אלוהים', אני זקוקה לאהבה שקשורה אליה. מבחינתי אלוהים הוא רעיון בעולם, מושג, קונספט, תפיסה, שהפקדנו בה את הטוב הגמור, והיא מחזיקה אותו בעבורנו. ובתוך זה, בתוך המושג הרחב הזה, המושג שמטאפורות לא מצליחות לתפוס, מעין "אילו פינו" שכזה, האלוהים יוצרת את האפשרות לאהבה והוא מגלם את האהבה, היא האהבה. הרגש הטהור של האהבה.

האלוהים הזה שמצאתי לי הוא נתיב מעשי ביותר לאהבה, בעיקר ברגעים שבהם עליי לקבל החלטה. אלוהים מזכיר תמיד כי האהבה היא אפשרות אמיתית, כי היכולת לברר, להבין, לקבל החלטה שנוטה לטוב, לחמלה, אפשרית וזמינה בדיוק כמו החלטה שונאת, אלימה, עוקרת, משמידה, משתיקה, מרחיקה. בצמתי החלטה, שאינם מובילים בהכרח להחלטות גדולות או הרות

גורל בחיינו לכאורה, אלא דווקא בקבלת החלטות יום-יומיות, ניתן להיעזר ברעיון האלוהים הזה, המלא בטוב ובאהבה. בין אם דרך היזכרות בציווי "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא, יט, יח), או דרך היזכרות באהבת הגר שצונו בה, "כְּאֶזְרַח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר הַגֵּר אִתְּכֶם וְאַהֲבַתְּ לּוֹ כְּמוֹךְ כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם." (שם, לד).

הפסוק המסתיים באני ה' אלוהיך, מכניס לתהליך קבלת ההחלטות את אלוהים כסוג של "אתה", בקשר זיקה של אני-את. אלוהים מגלם את הצד השני של הדיאלוג הפנימי שמנהל האדם עם עצמו. בדיאלוג הזה אלוהים מגלם את אפשרות הטוב, הוא החלק בנפשנו שמחזיק את האפשרות לפעול מתוך אהבה.

יש משהו באהבה שקיים. קיים ללא התערבות. במסורות השונות שנתקלתי בהן ברור שהאהבה קיימת. פשוט קיימת. לא יוצרים אותה. ברור שלא מספיקה מילה אחת על מנת לתאר את הכוח והיכולת הטרונספורמטיבית של האהבה. לכן באמירה אלוהים הוא אהבה, שני צדי המשפט מרובים. אלוהים הם מילים רבות, רעיונות רבים. אני מבינה אותה/ו כרעיון שמחזיק את הטוב, את הנשאף, כמקום שאליו אני יכולה לשאת את עיניי.

גם האהבה מרובה. האהבה שיש בחיי מרובת פנים, נרקמת ביני ובין אנשים רבים, ניצתת ברגע או נוחתת באיטיות רבה. היא הקשרים הבלתי נראים להורי, אחיי, קרובי משפחתי, חברות וחברים, מאהבים ומאהבות, עמיתים, אנשים שנקרים בדרכי, ידידים, כל המעגל הממשי סביבי, כל מה שמקיים אותי.

"וביום השביעי תסבו את-העיר שבע פעמים והכהנים יתקעו בשופרות. והיה במשך בקרן היזבל כשמעכם את-קול השופר יריעו כל-העם תרועה גדולה ונפלה חומת העיר תחתיה." (יהושע, ו, ד-ה)

חומות

כללי המשחק המגדריים והמיניים ידועים לכל. הם מוחדרים לגופנו ולתודעתנו בדיפוזיה, בפעפוע, הם עוטפים אותנו מדי יום מרגע היוולדנו, ואף לפניו, ולא משאירים מקום לספק. איזה צבע מתאים לבנות ואיזה צבע לבנים? ילדה בת שנתיים כבר יודעת את התשובה לזה. בן צריך להתחתן עם בת. ילד בן שלוש יסביר בסבלנות שככה זה, ושכן לא יכול להתחתן עם בן. ככל שאנחנו גדלים, הכללים משתכללים, זוכים בתתי סעיפים. הם מבבלבים ונדמים כמתגבהים יותר ויותר ומקיפים אותנו בחומות בלתי נראות. חלק מתנגשים בחומה הזו מוקדם יותר מאחרים. הכתוב השקוף שעליה מסביר כיצד הגוף אמור להיראות, להתנהג, והאחרים, שקוראים את אותו הדבר, מסבירים בצחוק או באלמוות למי שצריך, מהי הדרך הנכונה.

בגיל 21 הייתי לסבית צעירה, כזו שעדיין שואלת "למה?". למה אני כזאת, למה דווקא אני כזאת, ובתוך השאלה הזו התחבאה השאלה השנייה, המהותית יותר, והיא, איך אוכל לא להיות "כזאת"? באחד הלילות דיברתי עם חברה חדשה, מהלסביות המעטות שהכרתי, ודיברנו על סקס, ואמרתי לה שסקס בין גבר לאישה הוא הטבעי ביותר, שיש התאמה אנטומית מושלמת, "כמו מכחול בשפופרת", ציטטתי מקור שלא ידעתי לנקוב בשמו. והתשובה המיידית שלה היתה: מה פתאום, זה ממש לא נכון. נדהמתי. ידעתי מה אני מרגישה, ידעתי שאני נמשכת לנשים, ידעתי שאני לסבית, אבל לצד הידיעות הפנימיות הברורות האלו, גם ידעתי שאני סוטה. בעצם, חשבתי שאני מקולקלת לחלוטין. לא האמנתי שאפשר אפילו לחשוב אחרת. והאמירה הפשוטה, שאחריה בא הסבר מעניין, סדקה את העולם הזה, שישב במרכז התודעה שלי כבניין מוצק וגבוה, טוען שהוא האמת.

ההתחלה שלי היתה בהרגשה. הרגשתי אחרת. היה לי ברור לחלוטין איך אני אמורה להרגיש, אבל זה פשוט לא קרה. בכיתה ו' ידעתי שאמור להיות לי איזשהו "קראש" על אחד הבנים בכיתה שלי, כדי להשתתף בשיחות של החברות שלי מהכיתה, כדי להיות נורמלית או משהו כזה. ככה זה, קשה להסביר את הפעפוע הזה. ואז בחרתי מישהו, את מלך הכיתה. הוא היה גבוה ודי חתיך, ואז היתה לי תשובה, אם הנושא עלה. אבל זה היה שכלתני לגמרי. כמעט עשר שנים אחר כך, הייתי כבר בת 19, והיה לי חבר רציני, ניסינו לשכב, לעשות את הדבר הזה שאמרו לי שהוא טבעי לגמרי, שהוא פשוט קורה, שהוא מסמל אהבה. ואחריו כל מה שיכולתי לחשוב היה "זהו?! על זה כותבים שירים וסיפורים ורומנים וסרטים וסימפוניות ולא יודעת מה?" לא הרגשתי כלום. לא נכון, בעצם הרגשתי

נורא. לא הבנתי מה קורה לי, למה אצלי זה לא מצליח. למה הדבר הזה שייחלתי לו שנים, מרגיש כמו טעות.

אחר כך זה לא השתפר. כל הזמן היתה לי הרגשה, פיזית, של טעות. שאני לא במקום הנכון. עברה עוד שנה וחצי לפני שיכולתי לאשר למישהו אחר בפעם הראשונה שאני לסבית. ועברו אחר כך עוד כמה חודשים לפני שיצאתי לדייט הראשון שלי, שהוביל לנשיקה הראשונה, שהוביל לסקס הראשון. הסקס הזה לא היה אנטיתזה לסקס הראשון של עם גבר. למעשה, הגוף שלי עדיין היה בהלם. עברו כמה חודשים לפני שהרגשתי בפעם הראשונה עוד רגע שלא אשכח. הרגע שבו הבנתי שאני במקום הנכון. וגם כאן, לא היו מילים. היה גוף, היתה הרגשה.

החומות שהקיפו אותי אז פתאום החלו להיחשף. הן כבר לא היו שקופות. וכשזכיתי בפריבילגיה להתחיל ללמוד באוניברסיטה, פתאום רכשתי מילים שהצליחו לחשוף אותן.

שמעתי בפעם הראשונה תיאוריה פמיניסטית. איך נוצר כוח וכיצד הוא מספר לנו מי אנחנו. איך מחלקים לנו את העולם ל'חוף' ול'פנים', לפרטי ולציבורי, ואיך בפרטי מתרחשים הדברים שאסור לדבר עליהם, בעוד שהציבורי מכסה על האסור. איך הנשי והגברי מובנים בחברה שלנו כחלש וחזק, כפנים וכחוף, כחודר ונחדרת, איך הנשי הוא הטבעי והגברי הוא התרבותי, ואיך המיניות ההטרוסקסואלית יכולה לשמש כדי להנציח את כיבוש הטבעי על ידי התרבות. איך הדיכטומיה טבע-תרבות יוצרת גם את הטבע, ולא רק את התרבות, ולכן, בעצם, גם הטבע הוא תרבות, גם הטבע הוא הבנייה תרבותית. ופתאום נפל האסימון. עד עכשיו סיפרו לי שההרגשה האישית שלי, כלסבית, היא לא טבעית. והסבירו לי באריכות, עם הדגמות, שרק משיכה הטרוסקסואלית היא טבעית. עכשיו יכולתי לשאול: איך הומצא הטבעי? איך הומצאה הטבעיות של המין ההטרוסקסואלי, ומתוך כך חוסר הטבעיות של המין ההומוסקסואלי?

החומה הזו נפלה ברעש מהדהד. האוויר נשב פנימה, ונהייתי לסבית. אני אומרת נהייתי, כי זהות מתרחשת, נבנית, מתעצבת באינטראקציה עם אחר או אחרים. גיליתי שאני בת לעם. ולעם הזה יש שירים, ספרים, סרטים, גיבורות, היסטוריה, מילים משלו. חיפשתי מראות, חיפשתי תרבות, הייתי צמאה. וחיפשתי מעיינות.

ובזמן השתייה הזו מכל מקורות המים, התחילה להתגלות לי חומה אחרת, שלא העליתי בדעתי שאתקל בה. פתאום התחלתי לראות את הגבולות שבתוך השחרור. ראיתי את מה שפעפע לתוכי מהתרבות הלסבית האמריקאית, הישראלית, וממה שהתרבות הכללית אמרה על לסביות ושאני בתומי חשבתי שהשארתי מאחור אחרי נפילת החומה הזו. התחלתי להבין שאני אמנם לסבית, אבל

שגם זו זהות תחומה, שבכניסה לה מציבים שומרות סף, ושהן יגידו מי יכולה להיכנס ומי לא. ובעצם נתקלתי בחומה שהיא מציבה.

בזכות החשיבה הקווירית התחלתי לראות את החומה של הזהות הלבטית. המילה קוויר באנגלית, היא כינוי גנאי הומופובי שמכוון לחריגים מיניים. ניכוס המושג הזה אינו יוצא רק נגד ההומופוביה שבו, אלא גם נגד הכוח המנרמל של המילה הזו. המילה קוויר היא דחייה של נורמליות. הרעיון הקווירי לימד אותי רבות, אבל גם בלבול מאוד. הרגשתי צורך בזהות. הרגשתי שלכאורה הכול נפתח, והכל היה מותר, אבל שהמציאות שונה מאוד מהתודעה הרחבה הזו. הכוח של הרעיון הקווירי דומה מאוד לכוח של הפמיניזם לנשים, וגם לגברים, לדעתי. ברגע שמרכיבים את משקפי הפמיניזם או משקפי הקוויר, העולם נראה אחרת. נחשפים דברים נסתרים, ודברים שהיו המרכז נדחקים לשוליים.

הרגשתי הרבה פעמים לא מספיקה. לא מספיק רדיקלית, לא מספיק חתרנית, לא מספיק מדברת את השפה הזו. שאלתי שאלות על זוגיות, על מונוגמיה, על סקס. ורציתי להיאחז במשהו. גם זה היה סוג של חומה, שהתביישתי מאוד לדבר עליה.

כחלק מההיכרות עם העולם הלבטי פגשתי גם קודם את המילים "בוץ" ו"פם", אבל הן נאמרו בעיקר בצחוק או בלעג, ובחרתי להתרחק מהן. אבל המעיין שממנו המשכתי לשתות גילה לי את אחיותי הבוציות, הפמיות, אלו שפעמים רבות הסבירו להן כיצד הן יותר מדי או פחות מדי, ובאופן כללי לא מספיקות. גיליתי שרבות לפניי גילו את החומה של הלבטיות כאנדרוגניות. ולי, אישית, זה לא התאים.

החומה שכעת ראיתי בבירור היתה חומת המגדר. גופי הסביר לי, ויכולתי גם לשמוע זאת עכשיו, שהמגדר שלי אינו לבטית, אלא שאני סוג מסוים של לבטית. אני לבטית גברית, ויש לזה מילה בעולם הלבטי, בוץ'. מה הפעפוע התרבותי אמר על זה? מרגע שהחלטתי שלעולם לא אלבש שוב שמלה, שאקנה רק את הבגדים שאני רוצה, ברגע שהבנתי שיש עוד נשים עם מיניות שאינה לבטית נורמטיבית, ואיני לבד, יכולתי להביט במילה בוץ', לקחת אותה לעצמי, ועכשיו, למודת ניסיון יותר, להצליח לעצב אותה כרצוני, לקחת את הדרוש לי, את ההכרחי לי על מנת לשרוד ובכדי לא לשנוא את עצמי, את גופי ואת מיניותי, ופשוט לשמוט את השאר.

החומה הזו של המגדר מלמדת אותי לחיות. אני כבר יודעת שלמעשה אני לא מוקפת בחומה אחת שמאחוריה עוד אחת ושלאחורי איזושהן מהחומות משתרע כביכול אחר שלי ושקט, חופשי, אמיתי. אני חושבת שהבנתי שלפעמים החומה היא שדה פתוח, ולפעמים השדה הפתוח יכול להתגבש מול עיניי ולעצור אותי באלימות.

אותם דברים שמסבים לי עונג, מימוש עצמי והתעלות הם הם הדברים שאתם אני נאבקות. הרגעים שבהם אני מרגישה בוך' מהממת, שקוראים אותה נכון ומבינים את המיניות, את המגדר שלה, את ההיסטוריה שלה, קורים כשגופי נראה בדיוק כמו שהוא נראה כשמצביעים עליי ברחוב או מתלחשים אחרי שאני עוברת. ואם אאלץ לוותר על הקושי, אאלץ לוותר גם על העונג.

יהושע הוביל את העם לסבוב את יריחו שבע פעמים. פעם אחת לא מספיקה על מנת להפיל חומה כה בצורה, שבנויה מכל הציפיות וה"אמתות" שסובבות אותנו, שמסובבות אותנו. אני יכולה לדמיין את הייאוש, את חוסר האמונה, את העייפות, את הווייתור, ששררו בסיום סיימו כל הקפה כזו. אולי בשל כך ההוראה של אלוהים היתה שבמשך שישה ימים, יש לסבוב את יריחו רק פעם אחת. פעם אחת ולשוב למחנה. פעם שתראה לעם שזה אפשרי, שהם חוזרים בשלום הביתה, שאכפת מהם, שהם יכולים לנוע ואז לקפוא, שהכוח שלהם חשוב.

רק אחרי הרבה זמן, לאחר שאזרו אומץ רב, סבבו האנשים את החומה המדומיינת, לא רק פעם אחת. גם לא פעמיים. גם לא שלוש. מפני שעל מנת להפיל חומה, עלינו לחזור שוב ושוב על אותם הסברים, על אותן תנועות, לצאת לעולם יום אחר יום, ולדמיין אחרת, לחזות את מה שאינו ניצב מולנו. ובסיבוב השביעי, נשמעה תרועה, והפעם לא מפי השופרות, ונפלה החומה בקול גדול, קול שנשמע כמו פתיחת דלת, כמו צעד אחד, כמו שער שהיה פתוח מאז ומעולם, כמו צליל נשיקה, כמו גוף רוקד, כמו מבט חומל ומחבר, כמו משפחה שמביטה על אחד מילדיה בעיניים אוהבות, כמו תינוקת יונקת, כמו השקט שלפני תקיעת השופר בנעילה, כמו הקשבה שקועה בדבר, כמו יד שנתונה ביד אחרת.

בָּרַךְ עֲלֵינוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת כָּל מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה, (בְּקִיץ) וְתֵן בְּרָכָה (בַּחֹרֶף) וְתֵן טַל וּמָטָר לְבְרָכָה עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וְשִׁבְעֵנוּ מִטוֹבָה, וּבָרַךְ שְׁנֵתָנוּ כְּשָׁנִים הַטּוֹבוֹת לְבְרָכָה. בָּרוּךְ אַתָּה ה', מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים. (מתוך תפילת העמידה)

ברכת השנים

התחלתי להתפלל על פי הסידור כשנכנסתי ללימודי הרבנות. המסע למציאת התפילה גדוש עליות, ירידות, הזדקפויות על קצות האצבעות, קידות והשתחויות.

ארבע שנות לימודי הרבנות היו סוג של שנות רווקות בשבילי. לאחר שאת שנות העשרים שלי ותחילת השלושים ביליתי במערכות יחסים מונוגמיות ארוכות, הגעתי ללימודים אחרי פרידה שוברת לב, ורווקה.

הזוגיות ההיא נמשכה חמש שנים, ואני תכננתי שהיא תימשך לעד. אחר כך אמרה הפסיכולוגית שלי שזו היתה הטעות שלי. התכנית. התכנית מנעה ממני לפקוח את העיניים, לראות מה קורה, להקשיב היטב למה שנאמר לי. לא ידעתי להפריד בין הרצון שלי, במקרה הזה ליציבות, לפתרונו של חוסר היציבות בעולם המשתנה תדיר, לבין הרצון של מי שהיתה בת הזוג שלי. לא ידעתי להפריד בין החיים שלי והאחריות שלי עליהם, לבין החיים שלה והאחריות שלה עליהם.

אחרי הפרידה, שנמשכה זמן די רב, לא ידעתי מה לעשות עם עצמי. הייתי חוזרת מלאה בשפע מירושלים, לבית בתל אביב, ופותחת את הדלת בדמעות. הבנתי שאני צריכה לעשות משהו, להתחיל להבין את מה שנסתר מעיניי, לראות למה התכנית היתה חשובה מהמציאות. חיפשתי בהירות.

נזכרתי שפעם קראתי ספר שנקרא "לאהוב את מה שיש", של מורה רוחנית שקוראים לה ביירון קייטי. קייטי היא אשה אמריקאית שחווה הארה, בדומה לבודהה, ובעקבותיה הצליחה לנסח עקרונות בודהיסטיים בשפה מערבית, ומלמדת פרקטיקות של חקירה עצמית.

קראתי את הספר הזה ארבע שנים קודם לכן, ולא הבנתי כלום. זו היתה חוויה דומה לקריאת חידות הזן בספר של השותף שלי בגיל 24. לא הבנתי על מה הם מדברים, זה נראה כמו נונסנס, וכך גם רעיונותיה של קייטי. כמובן שאם אני חושבת משהו - הוא נכון. מה זאת אומרת המציאות קובעת? מה זאת אומרת להסתכל פנימה כשאני כועסת על מישהי אחרת?

אבל עכשיו הבנתי. ראיתי איך נוצר הסבל, וראיתי איך חקירה שלו מפסיקה אותו. הבנתי שהכול בלתי יציב, גם אם אני רוצה מאוד לשלוט לחלוטין בחיים שלי, גם אם אני רצה שמה שקרה לא היה קורה. הוא קרה, וזו המציאות, ועליי רק לראות זאת.

ובתפילה, בתפילת העמידה שלי עם עצמי, אני והמציאות, השקט שיש בעולם, הכוח המחבר, אני והאחד, איפה כל זה? ואז קראתי:

בָּרַךְ עָלֵינוּ ה' אֱלֹהֵינוּ

אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת

וְאֶת כָּל מִינִי

תְּבוֹאָתָהּ

לְטוֹבָה

ורוח לי. הנה, אני כאן, בשנה הזאת. השנה הזאת היא הרגע הזה. כמו שהיא כל הרגעים שבה היא הרגע הזה. היא הווה מוחלט. היא אני בגופי, עומדת, היא כל מה שסובב אותי, העולם כרגע, כל מה שאי אפשר להסביר במילים כי הוא בגוף, הוא בתוכי, הוא באוויר הממלא את הריאות ויוצא שוב לעולם, הוא בכתפיים הנרגעות.

ואם אני ברגע הזה, בתוך החיים שלי, ואני יודעת שכל מיני תבואתה, זאת אומרת, כל היבול של השנה הזו, הוא לא טוב ולא רע, כל מיני התבואה היא מה שהיא, היא המציאות, היא החיים שלי, היא מה שהיא, ואני מבינה שהכול לטובה, הכל בי הוא כמו שהוא צריך להיות, אז הנה התפילה שלי פוגשת את השאלות הבוערות בי.

יְתֵן

טַל וּמָטָר

לְבָרָכָה

עַל פְּנֵי

הָאָדָמָה

וְשִׁבְעֵנוּ מִטוֹבָהּ

הפנייה הזו לאלוהים, תן, אינה פנייה. היא ידיעה שהמציאות נתנה, נותנת, תיתן, שאני עומדת ותחתיי האדמה, שאני מוחזקת לברכה, שגופי עובד והכל ניתן בכל רגע. ושוב, הטוב הופך לטוב, התבואה הטובה משביעתנו טוב, שפע, שכבר כאן.

מִבָּרַךְ הַשָּׁנִים

כל שנה, כל רגע, כל עכשיו, הוא ברוך. העתיד עוד רגע הוא הווה, שבו אני חיה. כל שנה ברוכה, הדקות שנותרו לי והשנים שאני חיה.

ואני מאחלת לעצמי את הברכה הזו. לשבוע טוב. להשביע טוב.

למדתי שרבים מספור הם הדברים שאיני רואה, שאיני יודעת עדיין, שעליי לשים לב לכך, לזכור, לזכור את הלב השבור שלימד אותי לברך על כל יבול שהוא, בכדי שאוכל לראות כי גשמי הברכה בחורף, והטל בקיץ, משקים אותי, אותנו, את הכל, כל הזמן.

ביבליוגרפיה

1. Hoffman, Lawrence. The Journey Home: Discovering the Deep Spiritual Wisdom of the Jewish Tradition, Beacon Press, Boston, 2002.
2. Kushner, Lawrence. "This is your life": Reflections on Jewish Spirituality, Paths of Faithfulness, Ktav Publishing House, 1997. Pp. 73-82.
3. Pennebaker, James & Segal, Janel. Forming a Story: The health benefits of narrative, Journal of Clinical Psychology, October 1999, pp. 1243-1254.
4. איריגארי, לוס. אני, את, אנחנו. רסלינג, תל אביב, 2004.
5. אלון, שירלי. סיפורי מחלה: שימוש בכלים נרטיביים בפסיכולוגיה רפואית, מתוך פסיכואקטואליה, יולי 2013, הסתדרות הפסיכולוגים בישראל, עמ' 18-22.
6. ג'ושו, ספר הזן של ג'ושו, בבל, 2007.
7. גרין, אברהם יצחק. בקשו פני, קראו בשמי. עם עובד, תל אביב, 1992.
8. דור חיים, פלג. התערבות אקזיסטנציאלית כמפגש נרטיבי, מתוך פסיכואקטואליה, יולי 2013, הסתדרות הפסיכולוגים בישראל, עמ' 12-17.
9. הברית החדשה, תרגום פרנץ דליץ', אוחר ב-24.8.15 <http://www.kirjasilta.net/ha-berit>
10. העבודה שבלב, סידור, הוצאת התנועה ליהדות מתקדמת בישראל, ירושלים, תשמ"ב.
11. השל, אברהם יהושע. אלוהים מאמין באדם. הוצאת כנרת, זמורה ביתן, דביר, אור יהודה, 2011.
12. ווסברג, ג'נין (עורכת). דרך האבל, הוצאת המרכז לפלורליזם יהודי, ירושלים.
13. פאלמו, טנזין, ארבע האמיתות הנאצלות, פורסם בתאריך 11.3.14, אוחר ב-25.8.15, <http://tinyurl.com/p5nf76x/>
14. סיקסו, הלן. צחוקה של המדוזה, ללמוד פמיניזם: מקראה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב, 2006, עמ' 134-153.
15. רז, יעקב. אושר?, מתוך כתב העת הליקון 53, אושר, אביב 2003, הוצאת הליקון, תל אביב.
16. רז, יעקב. כך שמעתי. מודן, 2013.
17. שחר, רזי. טיפול נרטיבי בעבריינות נוער, מתוך פסיכואקטואליה, יולי 2013, הסתדרות הפסיכולוגים בישראל, עמ' 7-11.